Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 266 (10863) | 1978 чылдың ноябрь 19, воскресенье | 1925 чылдан үнделеттинген | Өртээ 2 кап.

СЭКП ОБКОМУНДА БОЛГАШ ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

1978—1979 ЧЫЛДЫҢ КЫШКЫ ҮЕЗИНДЕ МАЛДЫҢ БАШ САНЫН БОЛГАШ ООҢ ЧАШ ТӨЛҮН МЕНДИ КАМГАЛАП АЛЫРЫН ХАНДЫРАР ДЭЭШ МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫН ОРГАНИЗАСТААР ДУГАЙЫНДА

1978—1979 чылдың кыжынында малдың баш санын болгаш ооң чаш төлүн менди камгалап алырын хандырар сорулга-биле районнарның, совхозтарның, фермаларның болгаш бригадаларның мал ажылдыгларының чарыжын организастаар. Малдың баш санын болгаш ооң төлүн менди камгалаар дээш районнарның болгаш совхозтарның мал ажылдыгларының чарыжының түңнелин 1979 чылдың январь 1-де база апрель 1-де үндүрер, а тус-тус малчыннар, фермалар, бригадалар, совхозтар, районнар аразында чарыштың сөөлгү түңнелин 1979 чылдың июль 1-де үндүрер.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 61 чыл оюн таварыштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адынга ажылчы чоннардан, партия болгаш хөй-ниити организацияларындан, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, тудугларның, колхозтарның, совхозтарның коллективтеринден, Совет Арминяның болгаш Флоттуң дайынчыларындан хөй санның байыр чедиришкиннери келген.

Байырлыг чагаалар совет ниитилелдиң мораль-политиктиг бузулбас чаңгыс эвиниң дугайын, бистиң улузувустуң ССРЭ-ниң чаа Конституциязында чырыткылаңдыр илергейлеттинген төөгүлүг чедиишкиннери дээш совет кижилерниң өндүр улуг чоргаарланыышкынының дугайын бүзүрелдиг херечилеп турар. Боттарының чурттуун, боттарының бүгү амыдыралының ёзулуг ээлери — хоорайның болгаш кедээниң ажылчылериниң күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүн, инициативазының болгаш бот-ажыл-чорудулгазының улам өзүлделиин ол чагаалар көргүзүп турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын, СЭКП Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев баштаан ТК-ның Политбюрозунуң күзел-соруктуг болгаш үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын бүрүн чүүлдүгзүнген чорук чагааларда илергейлеттинген.

Партияның херээнге, боттарының интернационалчы хүлээлгезинге совет кижилерниң шынчызының бүзүрелдиг херечизи болза, күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер дугайында, сөөлгү үеде чаа-чаа хевирлер-биле байыттынып, улам-на түңнелдиг апарган социалистиг чарыштың калбарыышкынының дугайында рапорттар болур. ССРЭ Конституциязының бир чыл оюнга уткуштур дыка хөй коллективтер беш чылдың үш чылының онаалдаларын күүседипкенинден ол тодаргай илергейлеттинген. СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырбышаан, кедээниң ажыл-ишчилери агаар-бойдустуң нарын байдалдарында безин тарааларның тергиин хөй дүжүлүн алган. Ол бүгү — коммунизм тургузуушкунунуң херээнге, бистиң чөвүвүстүң амыдыралының материалдыг болгаш культура деңнелин бүгү талалыг бедидериниң херээнге боттуг болгаш улуг салыышкындыр.

Байыр чедирген чагаалар социализмниң акы-дуңма чурттарының удуртукчуларындан, коммунистиг, ажылчын болгаш национал-демократтыг партияларындан, даштыкы чурттарның чазактарындан, күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларындан база тус-тус хамаатыларындан база келген. Улуг Октябрьның аажок улуг төөгүлүг ужур-дузазын, бүгү делегейге революсчу болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң хөгжүүрүнге Совет Эвилелиниң ролюн бистиң өңнүктеривис демдеглеп турар. Экономика, социал болгаш культура амыдыралының бүгү талаларынга, социалистиг демократияның сайзыраңгайжыдарынга чедип алган чедиишкиннери дээш олар совет улуска изиг байыр чедирип турарлар. Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын ханыладырынче база делегейге кады ажылдажылганы калбартырынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбас талазы-биле дээштиг хемчеглерни боттандырарынче, бүгү улустарның эрге-ажыктарынга таарыштыр бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарынче угланган могаг чок ажыл-чорудулгалыг СЭКП-ның болгаш Совет чазакты бүрүн деткип турарын олар илергейлеп турар.

Улуг Октябрьның 61 чыл оюн холбаштыр байыр чедиргени болгаш чааган күзээшкиннери дээш партияның, совет болгаш хөй-ниити организацияларынга, бүдүрүлгелерниң, тудугларның, албан черлериниң коллективтеринге, Совет Арминяның болгаш флоттуң дайынчыларынга, акы-дуңма социалистиг чурттарның удуртукчуларынга, коммунистиг болгаш ажылчын, национал-демократтыг партияларга, даштыкы чурттарның чазактарынга, күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларынга, демократтыг организацияларынга, ол ышкаш тус-тус хамаатыларынга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Л. И. Брежнев АКШ-тың сенадының делегациязын хүлээп алган

Ноябрь 17-де СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чалаганы ёзугаар Совет Эвилелинде албан ужурунда чедип келген Каттышкан Штаттарның сенадының П. Рибикова баштаткан делегациязын хүлээп алган.

Аңаа болган беседага Л. И. Брежнев ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларның элээн калбаа-биле хөгжүлдезиниң бүгү-ниитиниң тайбыңының быжыглаарынга, ядролуг дайынның үнүп болур айыылын узуткаарынга онза ужур-дузалыын демдеглээн.

Бир эвес херекти боттуг чорукка болгаш бистиң чурттарның кайызының-даа эрге-ажыктарынга, ол ышкаш бүгү-ниитиниң тайбыңының эрге-ажыктарынга дүүштүр көөп чүве болза, ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларны деңге эргеге, талаларның бир дээмей айыыл чок болурунга, суверенитетти хүндүлеп көөрүнге болгаш бот-боттарының иштики херектеринче холгаарлашпазынга, кайызынга-даа ажыктыг калы ажылдажылгага үндезилеп чорударының эрге-жок чугулазы шуут билдингир апаар деп Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Бистиң чурттарывыстың аразынга харылзааларның дугуржулгазы чогум-на ындыг чүүлдерге үндезилеттинип чоруттунганда чедиишкиниг болурунуң дугайын көргүзүп турар. Азы аңаа шуут дедир боор: кажан ындыг үндезин үрелгенде, бистиң харылзааларывыс когарал дыг боор, херек айыылдыгаамаар дүшкүүрелче кирип турар апаары Л. И. Брежнев сагындырган.

АКШ биле ССРЭ-ниң аразынга харылзааларны чогумчалыг калбартырынга удурланырының оралдажыышкыннары АКШ-тың чамдык бөлүктериниң чепсеглениишкинниң эндере бүдүрерин улам күштелдиреринче чүткүлү-биле холбаалыг боор турарының дугайында болалдың ол илереткен. Чогум-ла ындыг сорулга-биле «совет шериглиң кыжанылышкыны» дээр чүүлдүң дугайында хоозун чулчуруушкунну непередип турар-дыр.

Л. И. Брежнев ССРЭ биле АКШ-тың аразынга 1972 болгаш 1973 чылдарда чарган принципиалдыг үндезин дугуржулгаларга Совет Эвилелиниң шынчызын болгаш бир эвес АКШ белен болур болза, херекти совет-америк харылзаа туруштуг калбак фронт-биле янзы-бүрү талаларга хөгжүүр кылдыр, ынчаар боттандырып чорударынга совет таланың белеин бадыткаан.

Аңаа холбаштыр стратегтиг халдаашкын чепсектерин кызыгаарлаар талазы-биле ССРЭ биле АКШ-тың аразынга чугаалажыышкыннарны эң дүргени-биле доозары база ол дугайында чаа дугуржулганы чарары чепсеглениишкинниң эндере бүдүрерин чавырылдырарының, кедизинде барып соксадырының оруунга херии базым боор, бистиң ийи чурттарывыстың-даа болгаш өске-даа чурттарның база улустарның айыыл чок болуруп хандырарының боттуг оруун ажыдар ийик дээрзин ол демдеглээн. Ынчаш бүгү совет-америк харылзааларның ниити байдалы база экижир ийик. Бо талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш АКШ-тың конгрессиниң-даа кылыр ужурлуг чугула ролюн Л. И. Брежнев айыткан.

Делегейниң эң чугула айтырыгларын бүгү улустарның хоойлу-дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын деңэргелиг, шынныг үндезин-биле барымдаалап көрүп тургаш, кайы-даа талага ажыктыг кылдыр шиитпирлээриниң аргаларын кызымаккай дилээн тывары-ның эргежок чугулазынче беседа үезинде улуг кичээнгей салган.

Хөй-хөй айтырыглар талазы-биле туруштар аңгы-аңгы боор тураа-даа ийи чурт боттарын билчирип экижилер, делегей байдалын чавырылдырып база чогумчалыг болдурары дээш чогуур күжениишкинни кылырын күзеп турарын АКШ-тың сенадының делегациязының кежигүннери илереткен.

Беседага киришкеннер: совет таладан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады А. М. Александров;

Америк таладан — сенаторлар Г. Беллмон, Д. Джавитс, К. Бэрдик, Т. Игатон, Р. Швейкер, Э. Стивенсон, С. Нанн, П. Лэксолт, Т. Игатон, Д. Дэркин, Д. Деконсини, а ол ышкаш АКШ-тың ССРЭ-де элчини М. Тун.

СОВЕТ-ЭФИОПИ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Совет-эфиопи чугаалажыышкыннар ноябрь 17-де Кремльге болган.

Чугаалажыышкыннарны совет таладан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев чорудукан;

эфиопи таладан — социалистиг Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Менгисту Хайле Мариам, Түр шериг административтиг чөвүлелдиң Доктаамал комитединиң кежигүннери Берхану Байе, Гессессе Вольде Кидан, Түр шериг административтиг чөвүлелдиң ТК-зының кежигүнү Йехвалашет Гырма чорудукан.

Чугаалажыышкыннар үезинде совет-эфиопи харылзааларның дыка хөй айтырыгларын көрген. Ийи чурттуң аразында харылзаалар Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг Эфиопияның аразынга найыралчы харылзаа байдалдарының болгаш кады ажылдажылганың үндезиннериниң дугайында Декларацияның чүүлдеринге дүүштүр чедиишкинниг хөгжүп турарын талалар сеткил ханышкын-биле айыткан. Политиканың, экономиканың, культураның болгаш өске-даа чүүлдериниң талазынга совет-эфиопи кады ажылдажылганы ханыладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырар сорулга-биле күжениишкиннерни уламчылаар деп ийи таланың чүткүлү илергейлеттинген.

Африкада байдалды кириштир делегейниң өйү келген чамдык чугула айтырыгларын дугайты сагыш-оналдар солчуушкуну база болган. Империалистиг күрүнелерниң Африканың Мурнуу чүгүнде неоколониалистиг кажарлаашкыннарын болгаш расисчи ёзу-чурумнарны оларның деткип турарын Совет Эвилели биле социалистиг Эфиопия буруу шапкан. Деспотелиг ёзу-чурумнарны баксырадыр болгаш колониализмниң база расизмниң одагларын хевээр арттырар сорулга-биле диптиң херээнге империалистиг холтаарлаашкыннарга удур демиселге Африка улустарының чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны онза чугула рольду ойнаар дээрзин олар чаңгыс эптиг демдеглээн.

Африка Рогунда байдалга холбаштыр ол девискээрге байдалды чогумчударын девискээр алыксаар чоруктардан ойталаарынга, кайы-даа таланың бот-эргезин хүндүлээриниң, девискээриниң бүрүн-бүдүн болурунуң, кызыгаарларының үрелбес чогуунуң, бот-боттарының иштики херектеринче холгаарлашпастың база билчиишкинниң болгаш чааган кожа-хелбээ» догуннаашкынның байдалын тургузарының принцивин сагырынга үндезилээш, политиктиг таарыштыр шиитпирлээшкинниң аргазы-биле чедип алыр деп, Совет Эвилелиниң болгаш Эфиопияның шиитпирлиг чоруу бадыткаттынган.

Чугаалажыышкыннар эш-өөрүзү-биле ижин-кара чоктуг, найыралдың болгаш билчиишкинниң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

Социалистиг Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы подполковник Менгисту Хайле Мариамның алдары дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң чазаа ноябрь 17-де Кремльдиң Улуг ордузунга дүъштеки шайлалга тургускан.

Менгисту Хайле Мариам-биле кады ол шайлалгага аян-чорукка ону үдеп чоруур күрүне ажылдакчылары, ол ышкаш социалистиг Эфиопияның ССРЭ-де элчини Цегайе Мешеша олар чораан.

Совет таладан ол шайлалгага эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, А. А. Громыко, К. Т. Мазуров, Д. Ф. Устинов, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, П. Н. Демичев, албанның өске-даа кижилери чораан.

Л. И. Брежнев биле Менгисту Хайле Мариам чүве чугаалаан, оларның чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Дүъштеки шайлалга эвилең, найыралчы байдалга эрткен.

(СЭТА).

КИИРЕРИНГЕ БЕЛЕТКЕЛ

Красноярск край. Енисейде гидроэнергетиканың эң улуу — Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудугжуларында чымыштыг хүннер эгелээн. Декабрьда 640 муң киловатт күчүлүг баштайгы агрегатты ажыглалга киирер. Енисейде улуг тудугнуң кол объектилеринде үш миллион кубометр бетонну салган. Октябрьның эгезинден эгелээш ГЭС-тиң келир үедеги суг шыгжамырында суг мөөңнээшкини эгелээн. Турбинаны ажылдадырынга аңаа 1,2 миллиард кубометр сугну мөөңнеп алыр.

Ленинградтың «Электросила» каттыжыышкынының специалистери баштайгы генераторну эптеп турар.

ЧУРУКТА: коммунист М. П. Мащенкога (ортузунда) баштаткан «Комсомольская правда» солун аттыг бызаичы-бетонщиктерниң комсомолчу-аныяктарының мурнакчы бригадазы тудугда эң эки бригада болур. Баштайгы гидроагрегатты хуусаа бетинде ажыглалга киирер дээш ГЭС-тиң кол тудуглар эргелелиниң коллективтериниң чарыжынга бирги черни каш айлар дургузунда ол бригада ээлеп келген.

Ю. БАРМИНИН фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

1978-79 ЧЫЛДЫҢ КЫШКЫ ҮЕЗИНДЕ МАЛДЫҢ БАШ САНЫН БОЛГАШ ООҢ ЧАШ ТӨЛҮН МЕНДИ КАМГАЛАП АЛЫРЫН ХАНДЫРАР ДЭЭШ ТЫВА АССР-НИҢ МАЛЧЫННАРЫНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫНЫҢ

НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Малды чемгерерин, суггарарын болгаш ажаарын үндезини-биле экижидип, ажыл-агыйжы эвес чорукка удур шиитпирлиг демиселди чорудуп база малдың чидирин болдурбас дээш малчыннарның бот-харыысаалгазын бедидип, зоотехниктиг болгаш ветеринарлыг ажылды үлегерлиг тургузуп, төрүүр малдың кызыраар чоруун чок кылып тургаш, малдың бүгү хевирлерин болгаш оон төлүн эң хөйү-биле камгалаарын чедип ап, эрткен чылдың ынчаңгы үези-биле деңнээрге, малдың баш санын болгаш чаш төлүн эң хөйү-биле камгалап алган районнар, совхозтар, мыйыстыг бода малдың фермалары, хойжу бригадалар, специалистер болгаш мал ажылының мурнакчылары 1978 чылдың IV кварталында болгаш 1979 чылдың бирги чартында социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр санадыр.

1979 чылдың июль 1-де чарыштың сөөлгү түңнелин үндүрерде, малдың баш санының өзүлдезиниң, улуг малдың болгаш чаш төлдүң камгалалының база херек кырында алганының дараазында көргүзүглерин чедип алганнарны тиилекчилер кылдыр санаар.

Районнар болгаш совхозтар аайы-биле

Малдың хевирлери	район	совхоз
1977-78 чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге, малдың баш санының өзүлдези		
Мыйыстыг бода мал	5,5	8
ооң иштинде инектер	5	6,5
Хойлар болгаш өшкүлер	7	9
Хаваннар	15 (Улуг-Хем район—10)	20 («ҮТКА 25 чылы» совхоз—10)
Малдың өске хевирлери	5,5	8
Кыштагжаашкынның эгезинде 1978 чылдың октябрь 1-де турганынга деңнээрге, малды камгалап алганының хуузу		
Улуг хойларны болгаш өшкүлерни камгалап алганы	97	98
Мыйыстыг бода малды болгаш малдың өске хевирлерин камгалап алганы	97	98
Малды менди камгалааны болгаш 100 башка онаштыр алган төл		
Бүгү алдынган чаш төлге онаштыр 1978 чылдың IV кварталында база 1979 чылдың бирги чартында төрүттүнген бызааларны камгалап алганы	98	99
1978 чылдың октябрь 1-де турганы-биле 100 баш малга онаштыр алдынган хураганнар болгаш анайлар	85	90

Фермалар, бригадалар болгаш тус-тус малчыннарның көргүзүглери

Фермалар, бригадалар болгаш малчыннарның мергежилдиниң аттары	Камгалап алганы			
	Мыйыстыг бода малды, аъттарны, инектерни, хаваннарны	Улуг хойларны болгаш өшкүлерни	1978 ч. IV кв. база 1979 ч. I чартында төрүттүнген бызааларны, хаван оолдарын; 1979 ч. төрүттүнген кулуннарны, ивиларны, анайларны, бодаганнарны	1978 ч. окт. 1-де турганы-биле 100 башка онаштыр алган хураганнар, анайлар
Фермалар, бригадалар				
Сүт-бараан фермазы	99,5	—	99	—
Эът угланыышкынныг мал фермазы	99	—	98	—
Хойжу бригада	—	98	—	97
Хаван фермазы	98		90	—
Малчыннар				
Хойжулар	—	99	—	105
СБФ инек кадарчылары	99,5	—	99	—
СБФ саанчылары	100		100	
Эът угланыышкынныг фермаларда кадарчылар	99		99	
Чылгычылар, тевежилер, инижилер	99		99	
Хаван ажаакчылары	98		кол төрүүр хаван бүрүзүнге онаштыр 10 хаван оолдары	

III. Мал чеми белеткээр цехтериниң операторларының, мал ажылында ажылдап турар механизаторларның болгаш чолаачыларның көргүзүглери

Мал чеми белеткээр цехтериниң операторлары, мал чемин кыжын белеткеп, сөөртүп турар болгаш дамбылаашкында ажылдап турар механизаторлар болгаш чолаачылар, мал чеми болгаш суг сөөртүп турар чолаачылар, бир эвес оларның харылзап турар фермалары, бригадалары болгаш кодааннары оларга онаалган көргүзүглерин эки күүседиптер болза, социалистиг чарыштың тиилекчилеринге санадыр.

Түңнелдерни үндүрери болгаш тиилекчилерни шаңнап-мактаары

Малды чидириг чок камгалап алганы дээш районнар болгаш ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин январь 1-де болгаш апрель 1-де үндүрер. Малды чидириг чок камгалап алыры, чаш төлдү алыры болгаш менди доруктурары дээш чарыштың ниити түңнелин (бригадаларның, фермаларның, тус-тус малчыннарның ажылының түңнелин киириштирбишаан), 1979 чылдың июль 1-де үндүрер.

Малды чидириг чок камгалап алыры дээш чарыштың тиилекчилеринге шаңнал-мактаалдың дараазында хемчээлдерин доктаадыр:

1979 чылдың январь 1-де болгаш апрель 1-де үндүрген түңнелдер ёзугаар бирги черни алган районга база совхозка СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын бирги черлиң дипломнары-биле кады тывыспышаан, **районга** 300 рубльдиң, **совхозка** 100 рубльдиң акша шаңналын бээр.

1979 чылдың июль 1-де үндүрген ниити түңнел ёзугаар бирги черни алган:

районга — шилчиир Кызыл тукту, бирги черлиниң дипломун-биле болгаш 700 рубльдиң акша шаңналын, ийиги черни алган районга ийиги черлиниң дипломун болгаш 500 рубльдиң акша шаңналын тывысыр;

совхозка — шилчиир Кызыл тукту, бирги черлиниң дипломун тывысыр болгаш фондудан аңгыда бир автобусту садар, ийиги черни алган 2 совхозка ийиги черлиниң дипломнарын тывысыр болгаш кайызынга-даа фондудан аңгыда чиик автомобильди садар, үшкү черни алган 2 совхозка үшкү черлиниң дипломнарын тывысыр болгаш кайызынга-даа фондудан аңгыда чүък автомобилин садар.

Айыткан көргүзүглерни ажыр күүсеткен **бода мал болгаш хаван фермаларынга, хойжу бригадаларга** бирги черлиниң дипломнарын 100 рубльдиң акша шаңналдары-биле, а социалистиг чарыштың негелделерин күүсеткен фермаларга болгаш бригадаларга бирги черлиниң дипломнарын болгаш 60—80 рубльдиң шаңналдарын тывысыр.

1978—1979 чылдың кыжынында малдың баш санын болгаш чаш төлүн бүрүн камгалап алган мал ажылының **мурнакчыларынга, мал ажылында операторларга, механизаторларга, чолаачыларга** тураскаал белектерин тывысыр. Оон аңгыда оларны шаңнап-мактаары-биле дыштанылга бажыңнары бээр, ССРЭ-ниң хоорайларынга аян-чорук кылыр 50 путёвканы, УАЧД көөр 30 путёвканы тускайлаар.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Хову-Аксы АТБ-зының коллективи эрткен он айларда чүък сөөртүрүнүң планын 106 хуу, а пассажирлер аргыштырарының планын 101,3 хуу күүсеткен. Коллектив ону беш чылдың баштайгы чылындан эгелээш, бо хүннерге чедир доктаамал эки көргүзүглерлиг ажылдап турар. Ылаңгыя ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алган бо чылда бистиң бүдүрүлгевистиң чолаачылары болгаш септекчилери күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Үшкү кварталда коллектив республиканың автотранспорт бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка бирги черже үнгеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бо болгаш өске-даа чедиишкиннерни чедип алырынга бистиң мурнакчыларывыс боттарының төлептиг үлүг-хуузун киириштирип, өскелерге үлегер-чижек боор турар. Чолаачыларывыс тус-тус бригадалар болуп алгаш ажылдап турар. Оларның бригадирлеринге коммунистерни быжыглаан соонда ажыл-агыйның ниити байдалы көскүзү-биле экижээн. Коммунистер Ю. Н. Попков, П. Я. Семынин болгаш өске-даа өскелериниң удурткан бригадалары планныг онаалдаларын, бедиткен хүлээлгелерин үргүлчү ажыр күүседип келген. Бригадир Ю. Н. Попков амгы үеде 1979 чылдың ийиги кварталының үлүүнге киириштир ажылдап турар.

С. В. Янковтуң удурткан комбинат биле чаа суур аразынга пассажирлер аргыштырар № 1 маршруттуң бригадазы үлегерлиг ажылдыг бригада деп ат дээш республикага калбарган чарышка база-ла эки көргүзүглерни чедип ап, шаңнал-мактаалды алган.

АТБ-ның партия болгаш хөй-ниити организациялары чедип алдынган чедиишкиннерниң быжыглаар, ажылдың темпизин кошкатпас дээш болдунар хемчеглерни ап турар. Мурнакчыларны илередип, оларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзери, чарыштың түңнелдерин чогуур үезинде түңнеп үндүргени коллектив кежигүннеринге чаралаң чедирерин бисте эки тургустунган.

К. ШЕСТОПАЛОВ,
партия организациязының секретары.

ЫДЫКТЫГ ХҮЛЭЭЛГЕВИС

Шериг албанынче үделге аныяк оолдарның амыдыралында база бир өөрүшкү, байырлал болур. Бистиң республикадан Чепсектиг Күштерниң хүрээлеңинге келдирткен аныяктарны найысылал Кызылывыста Ада-чурттуң Улуг дайынынга амы-тынын берген маадырларга тураскаадып тудкан тураскаалдың чанындан үдеп чорудары чаңчыл апарган. Тураскаал баарынга чыскаалыпкан оолдарга партия, совет органнарының ажылдакчылары, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары чагыгны берип турар.

Бо күзүн шеригже чоруткан оолдарны үдеп турарын бо чуруктарда көргүскен.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Тергиининнерниң аразында

Шенелде өөредилге эгелээн. «Тулчуушкунче!» деп команда үнери билек, танкылар турган черинден бурунгаарлавышаан, «дайзынның» от точкаларын боолап чоруп орган. Шыгаакчылар болгаш командирлер чажыра тургузуп каан караларны часпас дээш кончуг-ла кичээнгейлиг боолап турган. Кыска өөредилге доозулган, ооң түңнелин үндүрген.

Эң эки адыгжыларның аразынга анаа дайынчылар О. Маады, С. Саяты санаттырган. Танк башкарыкчызы А. Ензак бедик мергежилдиглерниң бирээзи деп мактаттырган. Шериг албанынче Эрзинниң Нарын суурундан чоруткан Олег Маады, Владимировка чурттуг Сергей Саяты, «Чаа орук» совхозка ажылдап турган Сергей Ензак ыдыктыг хүлээлгезин мындыг янзылыг эрттирип турар.

(Бистиң корр.).

Н шериг кезээ.

Бөгүн—Ракета шериглериниң болгаш артиллериязының хүнү

АДА-ЧУРТТУҢ ИДЕГЕЛДИГ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

СОВЕТ КИЖИЛЕР, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерниң дайынчылары бөгүн Ракета шериглериниң болгаш артиллериязының хүнүн демдеглеп турар. Совет Армияның маадырлыг эрткен оруун көрбүшаан, дайынчы оруктуң бүгү үе-чадаларында бистиң тиилелгелеривиске артиллеристер база боттарының салымчолуун база албан-хүлээлгезин артиллерия-биле бүгү насында холбаштырар деп шиитпирни ол училищеге хүлээн алган мен.

Янзы-бүрү үелерде миллион-миллион совет кижилерниң салым-хуузу артиллерия-биле болгаш ракета шериглери-биле база янзы-бүрү хевирлиг холбаалыг болуп келген. Тулa чурттуг, боо-чепсек кылыр аныяк ажылчын, 20 чылдарның комсомолчузу медээ шак мындыг хүн болза, Москваның Бүгү-российаның Төп Күүседикчи Комитеди аттыг кастышкан училищеге киргенин болгаш № 27 постуга база Москва Кремлинде В. И. Ленинниң квартиразының чанынга эрттирген шактарын болур. Үш чыл дургузунда бистиң чыны көөр болгаш чамдыкта оон-биле чугаалажыр аас-кежиин медээ таварышкан. Анаа училищеге, артиллерия херээниң үндезиннерин билип алган болгаш бодумнуң салым-чолуун база албан-хүлээлгезин артиллерия-биле бүгү назында холбаштырар деп шиитпирни ол училищеге хүлээн алган мен.

Ленинчи чагыгларны амыдыралга боттандырбышаан, партия биле чазак чурттуң индустриализастаанынга үндезилээш, Армияны болгаш Флотту чаарты чепсеглээн. Дайын мурнундагы чылдарда Кызыл Армияның артиллерия парыгынга дайынчы шынарлары-биле талазы-биле дашты шериглерниң мындыг янзылыг системаларын ажып турар чаа улуг боолар болгаш миномёттар немешкен. Ада-чурттуң Улуг дайынының бүдүүзүнде совет конструкторларының болгаш ажылчын аңгының күштели-биле ховунун реактивтиг установкаларын — кайгамчыктыг «Катюшаларны» тургускан.

Бодунуң адыгжы күчүзүн бистиң артиллериявыс Ада-чурттуң Улуг дайынының маадарында чырытчылап көргүскен. Дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш-ле артиллеристер бедик моральдыг дайынчы шынарларын, кымга-даа аштырбас мергежилдиин, массалыг маадырлыын көргүскен. Совет артиллеристериниң артык күштүг тулчуушкундан тулчуушкунче өзүп турган. Москва чанынга болгаш Ленинниң хоорайының хаалгаларының баарынга олар маадырлыг тулушкан. 1942 чылдың чайы болгаш күзү онза нар-берге болган. Чидириглериң дерексевейн, гитлерчилер Сталинградче шурагаңнар. Волгаңы болгаш Волганың аразынга хову делгемнеринге, хоорайның кудумчуларынга хөй-хой хүннер, дүннер дургузунда дайынның чалбышкыны турган. Ол тулчуушкуннарга совет дайынчылар кымга-даа артык эрес-дидимин болгаш маадырлыын көргүскеннер.

Адыгжылар, автоматчылар, пулеметчиктер, сапёрлар, танкистер, ужудукчулар-биле кады артиллеристер биле миномётчиктер Сталинград чанынга камгаланыкчы тулчуушкуннарга болгаш Кавказ дээш тулчуушкунга шылгараңгай рольду ойнаан.

1942 чылдың ноябрь 19-та эртен эрте Дээди Кол командылакчының төлээлекчизи Н. Н. Воронов-биле кады хайгаарал пунктузунга чеде бергеп бис. Чүве көзүлбес туман, соок, хар чаашкынны шериглерниң хөделиин, дайзынны нарыдадып турган. Агаар-бойдус мындыг турда, ужар чүүл агаарже көдүрлүп база шыдаваан. Дайзынның камгалалын чаза тавары кирериниң бүгү харысалгазы ынчангаш артиллеристерге онаашкан.

7 шак 30 минутада «Катюшаларның» дааштааашкыннары шавар халдаашкынның эгелээнин медээлээн. Дайзынның камгалалынга аажок улуг күштүг согуушкун кылдынган. Ол дээрге дайзынның камгалалынга өлүмнүг согуушкунну тавартырган ёзулуг оттуг шуурган болган.

Ноябрь 23-те немец-фашистиг шериглерниң 330 муң солдаттыг бөлүглежиишкинин бүзээлепкен. Немец-фашистиг ажелекчилерге удур демиселге дайынчы ачы-хавыязын демдеглээри-биле Совет артиллеристериниң хүнүн чыл бүрү байырлаарын доктааткан. Артиллеристерниң эрес-дидимин болгаш дайынчы маадырлыын Совет чазак бедик-биле үнелээн. Олардан 1800 кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. Артиллерияның 515 кезектерин болгаш кадты, кызыжыкыннарын гвардейжи кылдыр чаарты тургускан.

Совет экономиканың, эртем-техниктиг революцияның чедиишкиннери, эртемденнериниң шылгараңгай ажыдыышкыннары бистиң Чепсектиг Күштериниң күчүзүн улам улуу-биле быжыглаар аргазы берген. Стратегтиг угланыышкынның ракета шериглерин тургускан. Олар Совет Чепсектиг Күштерниң адыгжы от күчүзүнүң үндезини болу берген.

Дайын хоочуннарының дайынчы чаңчылдарын совет дайынчыларның чаа салгалы — артиллеристер болгаш ракетчиктер уламчылап турар. Ол дээрге шинти дайынчы бедик белеткелдиг болгаш культуралыг кижилери-дир. Олар амгы үениң сүрлүг чепсээн, чаа техниказын тергиин эки шиңгээдип ап. Совет чурттуң, социалистиг дем каттыштырылга чурттарының кижилериниң тайбын ажыл-ижин камгалавышаан, дайынчы алдарлыг болгаш төлептиг ёзу-биле эрттирип турарлар.

Ракета шериглеринде болгаш артиллерияда социалистиг чарыш калбарган. Артиллеристерниң болгаш ракетчиктерниң аразында часпас адыгның мастерлери, тергиин специалистер, өөредилге тергииннери, улуг боолар, батареяларның, дивизияларның болгаш кезектерниң тергииннери улам көвүдээн. Олар боттарының мергежилин соксаал чокка бедидип, улуг боолардың чаа системаларын, ракета комплекстерин чүткүлдүг шиңгээдип ап турарлар.

Дайынның сөөлгү дааштаашкыннары дыңмирел эрткенден бээр үжен ажыг чыл эрткен. Совет күрүне, социализмниң өске-даа чурттары тайбын дээш, делегейниң дүпкүүрлүг чоруун чавырылдырары дээш, делегейниң чаа дайынын болдурбас дээш соксаал чок демисежип турар. Ону бистиң партиявыстың, бистиң СЭКП ТК-ның даштыкы политиказының эң улуг чедиишкини кылдыр көрүп турар бис. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 61 чыл оюн холбаштыр Кремльдиң Съездилер ордузунга болган хүлээп алыышкынга эш Л. И. Брежнев социализмниң акы-дуңма чурттары-биле дем каттыштырылгазынга, өске күрүнелер болгаш улустар-биле кады ажылдажылгазынга Совет Эвилели тайбынның херээн чедиишкинниг камгалап турар деп чугаалаан.

Бистиң алдар-биле бүргеттинген Чепсектиг Күштеривис Төрээн чурттуң камгалалынга кезээде идегелдиг туржур дээрзинге совет кижилер бүзүреп болур.

(СЭТА).

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

Ноябрь

№ 9 (80)

ЭКИ ТУРАЧЫЛАР, КАЙДА СИЛЕР?

«Шын» солунунуң өй-өйлеп үнүп турар «Революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдар» арнынга парлаттынып турар материалдарга хамаарыштыр бистиң номчукчуларывыс хөй чагаaларны бижип турар. Фронтудан ээп келбээн эки турачыларның төрел-төрелдери оларның чаңчаар чаалажып чоруп турганының, кайы суур дээш тулчуушкунга өлгенин база кайда орнукшуттунганының дугайын тодаргай бижип, чугаалап бээрин дилээн чагаалар база кээп турар. Бо айтырыгга хамаарыштырган чагаaларны парлаары-биле солунунуң арнында «Кайда силер, эки турачылар?» деп рубриканы база ажыткан.

Бо удаада ол рубриканың адаанда ийи чагааны парладывыс.

ЭКИ ТУРАЧЫЛАР, ЧУГААЛАП БЕРИП КӨРҮҢЕР

Бо чылдың март айда үнген «Шын» солунга М. Кенин-Лопсанның «Дайынчылар сактып турлар» деп эгелиг чүүлү парлаттынган. Ында бистиң улуг даайывыс болур Куулар Дарган-оолович Дончуттуң дугайында бижээнин номчудувус. Даайывыстың фронтуже чоруткаш, Ровно хоорайга маадырлыы-биле өлгенин дыңнаан бис.

Мен бодум Теве-Хая суурда чолаачылап ажылдап турар мен. Авам Айтыңчап Дарган-ооловна Хөндергей суурда чурттап орар. Бодунуң кадының баксырааны-биле бо чылын он класс доосказ бичеуруу Леназы-биле ол суурда чурттап орар.

Бистиң даайывыс Куулар Дончуттуң кады фронтуга чораан өөрүнден ооң дугайында сактыышкыннарын бижиирин улуу-биле дилединвис. Ооң аңгыда даайывыстың өлген хоорайының дугайын, кайы хөөрде орнукшуттунганының дугайын дыка бижиксеп ап турар улус-тур бис.

Эргим редакция база эки турачы акылар, угбайлар, биске дузаны чедирер боор силер деп улуу-биле идегеп олур бис.

Семён МОНГУШ.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораан кижилерниң дугайын бижээн материалдарны солуннардан улуг сонуургал-биле номчуур мен. Төрээн чуртувустуң хосталгазы, чонувустуң аас-кежии дээш амы-тынын харамнанмайн демисежип чораан кижилерниң база фронтудан ээп келбээн дайынчыларның дугайында чырыткылыг тураскаалды кезээ-мөңгеде арттырып каар ужурлуг бис.

Тываның эки турачы оолдар, кыстарының дугайында хөй материалдар бижиттинип турары эки-дир. Харын-даа кижи бүрүзүнүң дугайын бижиир болза эки боор деп бодаар мен.

Ачамның кады төрээн акызының оглу Иргит Майын-Тараа Сайын-Херелович база-ла фронтуга дайылдажып чорup турган кижи. Ооң дугайында бижээн сактыышкыннар ховар боор-дур. Чогум ооң ат-сывы-даа шоолуг үнмес болгаш кайы хире дайылдажып чораанының дугайы эки билдинмес боор-дур. Фронтудан ээп келген эки турачы акыларывыс бо эжиниң дугайында бижиир боор деп идегел-биле редакцияга чагааны бижидивис.

Сүрүн ИРГИТ.

Каа-Хем район,

«Улуг Октябрь» совхоз.

АРМИЯ БИЛЕ ФЛОТТУҢ АМЫДЫРАЛЫ

ООЖУМ ОКЕАННЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ФЛОДУ. Леонид Ильич Брежневтиң «Кур чер» деп чогаалын флот улуг сонуургалдыг кириишкин-биле уткаан. Корабльдерге болгаш шериг кезектеринге ук чогаалга хамаарыштыр политинформацияларны болгаш куруккан черниң чагырыкчылары-биле ужуражылгаларны эрттирип турар.

«Дмитрий Пожарский» крейсерниң составы куруккан болгаш кур черлерни шиңгээдип алыр улуг херекке үлүүн кииришкен. Курлавырда подполковник Л. Берёзкин-биле солун ужуражылганы эрттирген.

Суг дүвүнүң Н. хемезинге, Л. И. Брежневтиң бо чаа номунуң дугайында санал-оналын улуг лейтенант А. Иконников кылган. Ол бодунуң үезинде база куруккан черни шиңгээдиринге киржип, ак сеткилдиг ажылдап чораан болгаш «Золотой колос» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

Шериг кезектеринде болгаш корабльдерде «Кур чер» деп номга баштайгы номчулга конференцияларын организастап турар.

Капитан В. ПОЛИЩУК

ПРИБАЛТИКАНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Майор В. Зоркинге удурткан харылзаа батальону эрткен өөредилге чылында дайынчы болгаш политиктиг белеткелге бедик көргүзүглерни чедип алган. Батальонда бирги класстың тускай эртемниглери хөй. Оларның аразында — капитан Н. Комлев, улуг лейтенант В. Андрианов, лейтенант Е. Быстров болгаш өскелер-даа кирип турар.

Амгы үеде батальон чаа өөредилге чылынга чаа белеткенип алган: техниктиг класстарда тускай стендилер белеткеттинген.

Капитан Н. БУГЛОВ.

ГЕРМАНИЯДА СОВЕТ ШЕРИГ БӨЛҮҮ. Септекчилер бөлүүн майор А. Зубков удуртуп турар. Олар хүлээлгезин хүн бүрү 110—120 хуу күүседип, мактадыг черни чедип алган. Ылангыя биче сержант В. Бузоверга удурткан чыыкчы-слесарьлар бригадазының көргүзүү бедик. Анаа дайынчылар В. Водолазский, В. Ефимов болгаш өскелер-даа бот-идепкейниң отчугажы-биле ажылдап турарлар.

Ук бөлүкте кижи бүрүзү белен продукцияны хуусаа бетинде дужаары-биле чүгле бедик көргүзүглер дээш эвес, а эш-өөрүнге дузалажып, продукцияның шынары дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

Улуг лейтенант
А. ОСОКИН.

МААДЫРЛАР УТТУНДУРБАС

Бо фоточуруктар эрткен чайын Украинаның Деражно суурундан «Шын» солунунуң редакциязынга келген чүве.

Деражно... Акы-дуңма украин улустуң чуртунда бо биче суурнуң адын дыңнап кааныывыста бистиң сагыжывыска хөй-ле бодалдар кирер. Улуг хуралдар болгаш ужуражылгалар-даа болган черлерге нааны улгады берген, хөректеринде дайынчы болгаш күш-ажылчы орден, медальдарны чайынналдыр кадаан акылар, угбалар иштирге үнүп келгеш, «Фашистер-биле эң баштай Деражно суурнуң чоогунга тулчуп эгелээн бис...» деп чугаалап эгелей бээрге, Тываның эрес-шоваа оолдар, кыстарының эрткен дайынчы оруу бистиң караавыска чуруттунуп кээп, кадыг-дошкун чаа-дайынның чалар оттуг чылдарының дааш-шимээни бистиң кулаавыска база катап дыңналып келген ышкаш сагындырар.

Ынчангаш тыва эки турачыларывыстың немец-фашистиг эжелекчилер-биле эң баштай сегиржип алган, удур-дедир көрүшкен чери — Деражно суур — бистиң чуртувустуң бүгү улустарының, ылаңгыя орус, тыва, украин улустарның Төрээн чуртунга, Ленинниң херээнге бердинген чорууннуң, быжыг найыралының кезээ-мөңгелениг тураскаалы, ыдыктыг сүзүглели болуп артып калыр.

Деражно суурнуң улуг, биче чонунуң ол черни хосташкынга киришкен дайынчыларның дугайын утпайн, оларның тураскаалын сактып чорууру кончуг өөрүнчүг. Ол дугайын бо чылдың июль 11-де үнген «Шынга» тодаргай бижээн бис. Ол материалдарны Костополь районунуң «Червоний промінь» деп солунунуң ажылдакчылары биске белеткеп берген чүве. Ооң соонда бистер Деражнону хосташып турган өлген тыва дайынчыларның дугайын улам тодазы-биле дыңнадырын журналист эш-өөрүвүстен дилээн бис. Удатпаан чок биске база бир посылка почта дамчыштыр келди. Ында бо чуруктарны, суй-белек кылдыр кылып каан зенитка холазын база тыва эки турачыларның дугайын бижээн номну чоруткан болду. Сваряд холазының иштинде тыва эки турачыларның баштай дайынга кирген чериниң довураан суп каан бис деп бижээн.

Ам ол чуруктарны көрүп көрээлиңер. Алдын-сарала кызыл-тас чаштыла берген чылдар бо ховужугаш тыва эки турачыларның фашистер-биле бир дугаар сегиржип алган чери ол-дур. Деражнонуң чанында бо черге Пеньки дээр хуторжугаш (үш-дөрт бажың) турган. Тулчуушкуннуң боон турганын ооң чурттакчылары көрүп турган. Тулчуушкун төнген соонда анаа өлүрткен дайынчыларны бо ховужугаштың оң талазында орук кыдыында кестүп чыдар аргалыг тейжигешке орнукшуткан. Дайынчыларның хөөрүн касчырынга демги хуторнуң чурттакчылары М. Войценко болгаш оон-даа өскелер дузалашкан бис деп бижидилер.

Улуг Тиилелгениң 20 чыл оюн таварыштыр Деражно суурнуң чурттакчылары ол чөрк кавыла чыдар бүгү дайынчыларның мөчүлерин чевеглерден ужулгаш, боттарының чыгган акша-хөреңгизи-биле суурунга кылдырып алган улуг тураскаалынга эккеп орнукшудуп алганнар.

Оң талакы чурукта көргүскен ол тураскаалды суурнуң чурттакчылары (пионерлер ону шефке алган) доктаамал ажаап карактап турар, ооң кырындан кыжын-даа, чайын-даа кызыл чечектер ыравас деп биске бижидилер.

Тураскаалдың баарында коступ чыдар ийи плитаның кырында өлген дайынчыларның аттарын бижип каан. Оң талакы плитада бижээн аттарның эң бажында гвардейжи «Сат Монгуш Эрекеевич», а сес дугаарында — гвардейжи кызыл шериг Хайдып Оюн Шадынович», чеди дугаар кижиниң «гвардейжи Сейгин Тюлюш Хойлуnaевич» деп бижээн.

Дайын төнгенден бээр элээн үе эрткен. Чамдык дайынчыларны орнукшуткан черлер тывылбайн турар. Амдаа дөрт тыва дайынчының чевээ тывылбаан, дилеп турар бис деп биске бижидилер.

Бо бүгүнү номчуп, бо чуруктарны көрүп орарга кижиниң сагыжынга хөй-ле чүүлдер кирер-дир. Чүнүң-даа мурнунда акы-дуңма украин чон калчаалыг дайындан оларны хостаан өлүг-даа дайынчыларны дыка-ла турасказаан, хүндүлеп чоруурдур.

Ооң-биле кады мындыг бодалдар база сагышка кирги-лээр-дир. Тыва чоннуң ат-алдарын алгылаан эки турачыларывыс дугайында материалдарны ам-даа хөйнү чыып бижип, харын-даа чаңгыс черге мөөңнеп көрзе кандыгыл. Черле ынчаш ада-өгбелеривистиң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарын көргүскен тураскаалдыг черлерни холга ап, келир үедеги салгалдарывыска камгалап арттырып каарывыс бистиң хүлээлгевис болур-ла болгай. Төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар айтырыг — күрүне ужур-дузалыг айтырыг, ынчангаш ол дугайын Конституциявыста бижип демдеглээни-даа кончуг шын.

Эки турачыларның сактыышкыннарын (дайын үезиндеги болгаш амгы-даа) чорудуп бээрин дилээн чагаалар Украинадан хөй кээр-дир. Ынчангаш бистиң хүндүлүг эки турачыларывыс боттарының сактыышкынын, чижээлээрге, кады чорааn эш-өөрүнден кымнарның каяа маадырлыы-биле өлүрткенин, канчаар тулчуп чоруп турганын база кайда орнукшутканын «Шынга» бижип көөрүн база катап дилединвис. Ол чагааларны очулдургаш, хоорай, суурларында музейлерже чорудуп бээр бис.

С. МААДЫ,
«Шынның» корр.

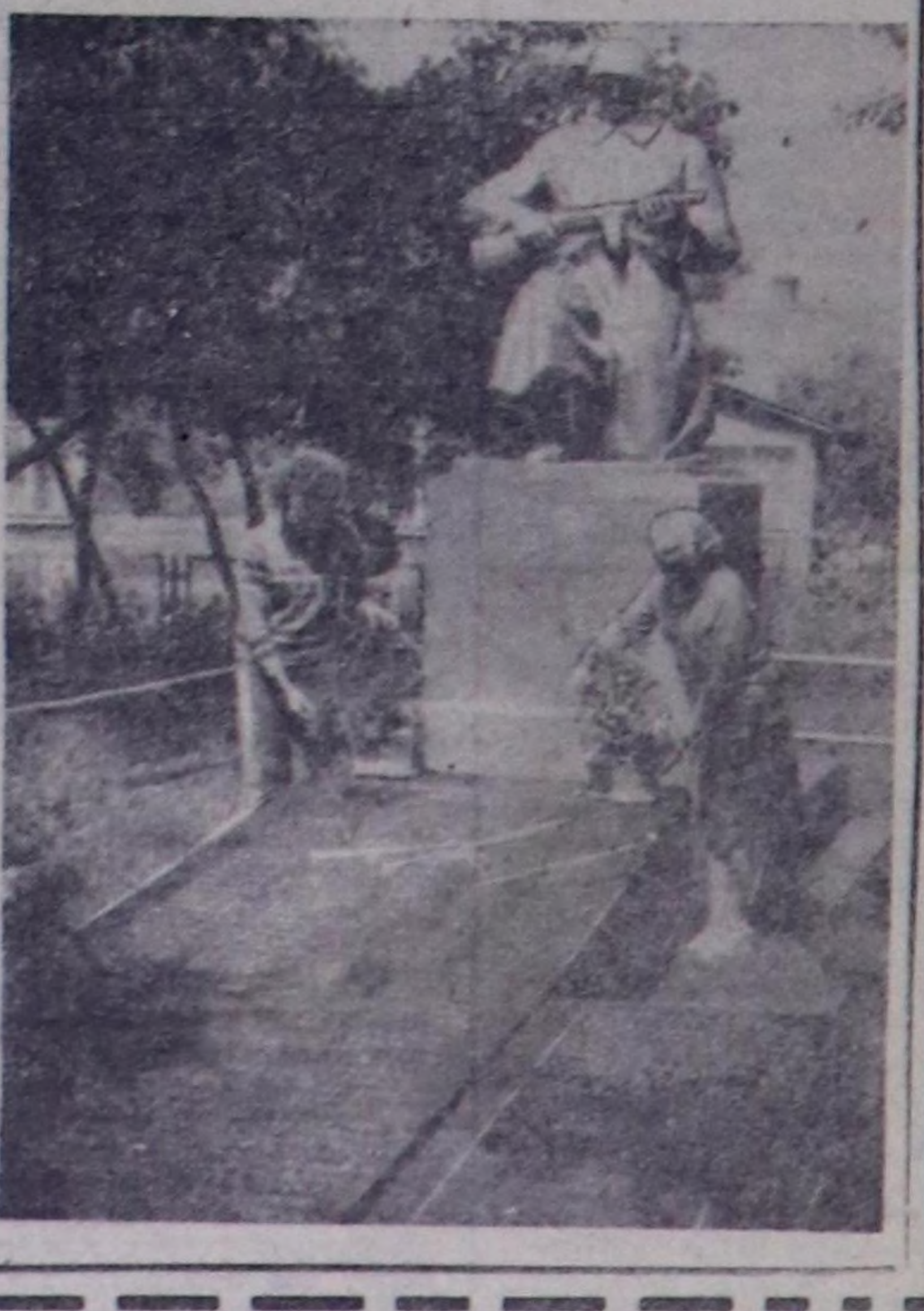

КИЧЭЭНГЕЙНИ — КОЛ АДЫРЖЕ

Партияның Бай-Тайга район конференциязындан

БАЙ-ТАЙГА районнуң экономиказының кол адыры—мал ажылы. Партия райкому СЭКП-ниң XXV съездизиниң база СЭКП ТК-ның (июль 1978 чыл) Пленумунуң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар, районнуң социал-экономиктиг культура хөгжүлдезин шапкынчыдар сорулга-биле дээштиг ажылдарны чорутканының түңнелинде онгу беш чылдың эрткен ийи чыл он айларында бо адырда чамдык чедиишкиннер чедип алдынган.

Район күрүнеге сүт садарының үш чыл планын күүсеткен, а бо чылдың үшкү кварталында ону 105 хуу чедир боттандырган. Сүттү бүдүрерин эрткен чыл-биле деңнээрге, 8,6 хуу азы 388 центнерге көвүдеткен. «Тээли» совхоз пландан ажыр 242 центнер сүттү бүдүргеш, өске ажыл-агыйлардан бедик көргүзүгнү чедип алган. Район бо чылдың үшкү кварталында күрүнеге эът садарының планын 101,2 хуу күүсеткен. Ол база-ла мал ажылдакчыларының кызымаккай күш-ажылының түңнелинде чедип алдынган.

Районда 33 малчын, оон иштинде 26 коммунист малдың чаш төлүн менди камгалап алырының база дүк бүдүрериниң үш чыл планын ажыр күүсеткен. Бо чылын аңгы-аңгы ажыл-агыйлардан 15 хойжу 100 хойга онааштыр 100-тен хөй хураганнарны камгалап алган. Районнуң малчыннарының, оларның иштинде хөй-хөй коммунистерниң ажыл-ишчи чедиишкиннерин оон-даа ыңай көргүзүп болур.

ПАРТИЯНЫҢ БАЙ-ТАЙГА VII район конференциязынга СЭКП райкомунуң отчёду болгаш районнуң партия организациязының моон соңгааргы сорулгаларының дугайында илеткелиинге партия райкомунуң бирги секретары **Д. С. Данзын-оол** үстүнде чижектерни көргүскен. Ооң-биле чергелештир илеткелчи болгаш санал берген эштер районнуң мал ажылында болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында четпестерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көргүскен. Оону беш чылдың эрткен ийи чылында база он айларында партия райкомунуң бюрозунга чүгле мал ажылынга хамаарыштыр 20 чугула айтырыгларны чугаалажып, ол талазы-биле доктаал-шиитпирлерни хүлээп алган. Оларның күүселдезин ажыл-херек кырынга боттандырар сорулга-биле чамдык чүүлдер кылдынза-даа, мал ажылында шыңгыы четпестер ам-даа бар болуп артпышаан.

Район мал бажын өстүрериниң планын чыл санында күүсетпейн келген. Бо чылын төрүүр 100 баш малга онааштыр 66 бызаа, 74 хураган, 64 анай база 45 кулун алдынган. Мындыг байдалдың чылдагааны чүдел? Бирээде ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери малды тарып боозадыр ажылды ам-даа чедир үнелеп көрбейн турар. Сөөлгү ийи чылда хойнуң-даа, инектиң-даа тарып боозадылгазының планын кайы-даа совхоз күүсетпээн. Эрткен чылын хой тарылгазын «Мурнакчы», «Кара-Хөл» совхозтар (директорлары С. Хертек, О. Таргын) шуут кылбаан. Ооң-биле чергелештир хойнуң сула эдержилгезиң куду деңнелге органзастап, оолдаашкынын декабрьдан июнь, харын-даа июль айларга чедир уламдыктырып турар. Мал ажылында харысалгалыг специалистерниң негелдезиниң кошкаан ажыглап алгаш, чамдык малчыннар кодааннарынга кайы-хамаан чок кошкарлар салып, кадарган хойнуң уксаазын, оолдаашкынының хуусаазын барымдаалавайн турар. Ооң-биле кады тарып доозадылганы-даа, сула эдержилгени-даа шынар чок органзастап турарындан хөй мал кызырап, төл бербейн турар.

ӨЗҮЛДЕНИҢ улуг эвээзи-биле чергелештир малдың өлүп хораар, чидер чоруу кайы-даа ажыл-агыйда дүвүреңчиг байдалды тургузуп турар. Совхозтарның удуртукчулары оларда парторганизациялар даандырган ажыл-херээнге харысалгазы кошкак кижилерни малчыннадып, өлче комсомолчу аныяктарны кошкак хаара тудуп келгени, малдың янзы-бүрү аарыгларынга удур ветеринар-профилактиктиг ажылдарны ой-шаанда чогуур деңнелге чедир чорутпайн турганы, чайгы семиртилгени багай органзастап, кыштаглаашкынга кошкак белеткенип келгени ындыг бергедээшкиннерге чедирген. Районда мал аарыгларынга удур ажыл чорудар станция (улуг ветеринары Н. Монгуш) болгаш совхозтарның мал эмчилери янзы-бүрү аарыгларга удур эмнээшкиннерни, профилактиктиг ажылдарны баш бурунгаар чогуур негелдеге дүүштүр чорутпайн турар. Ооң уламындан малдың хөй янзы аарыглары узуткаттынмаан.

Малды оорга алзып чидирер, самчыгдаар чоруктарга удур демиселди партия, совет, ажыл-агый болгаш административтиг органнары ам-даа четпес чорудуп турар. 1976 чылда читкен, оорлаткан, самчыгдаан малдың саны 3208 турган болза, эрткен чылын ол көргүзүг улам көвүдеп, 4540 баш четкен. Үстүнде чылдагааннардан болгаш өске-даа хорамчадан, ылаңгыя «Кара-Хөл», «Тээли» совхозтарда малдың баш саны дыка кудулаан.

МАЛДА УКСААЖЫДЫЛГА ажылының кошкак тургустунганындан ооң продуктулуу чавыс болуп артпышаан. Кайы-даа ажыл-агыйның удуртур ажылдакчылары, зооветспециалистери хойнуң бонитировказын четпес органзастап келген. Оон түңнелинде кодааннарда янзы-бүрү өң-чүзүннүг болгаш уксаалыг хойлар холушкан. Ынчангаш хойну чогуур үезинде бир дески кыргыыры берге, а кыргаан дүк холушкаш, шынар чок болуп, ажыл-агыйларга улуг каражаны чедирип турар. Ооң-биле кады бир хойдан кыргып ап турар дүктүң деңзизи өспестээн.

Хой кыргылдазының хуусаазын өй-шаанда шиилип албас, кыргыкчыларның мергежилин бедидип, өөретпес чоруктар база чер-черлерге ажылдаарынга таарымчалыг чаа, кыргылда пунктуларын тутпайн турары, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ажыл-агыйларда хой кыргылдазын куду деңнелде органзастап турары ук бүдүрүлгелерниң планныг даалгаларын күүседиринге шаптыктап турар. Ооң түңнелинде район бо чылын дүк бүдүрериң 1976 чылдаазынга деңнээрге, 26 тоннага кудулаткан, а «Тээли», «Кара-Хөл» совхозтар тус-тузунда 8,3 болгаш 7,5 тоннага эвээжеткен.

БОДА МАЛДЫҢ уксаазын экижидип, сүткүр симменталь уксаалыг инектерни тус черге өстүрери база-ла үениң чугула айтырыы кылдыр тургустунган. Ооң-биле кады фермаларны, сүт бүдүрүлгезин механизастаары негеттинип турар.

Районда бода малды тургузу азыраар семиртилге шөлдерин тутпаанындан семиртилгени ам-даа четпес органзастап турарындан күрүнеге саткан малдарның деңзизи куду болуп артпышаан.

Үстүнде айыттынган чылдагааннардан район көдээ ажыл-агый продуктуларының кол-кол хевирлерин бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле ийи чыл он айларның планныг онаалдаларын сүттүүнден өскезин күүсетпээн, 152,4 тонна эътти, 75,7 тонна дүктү чедир бербээн.

СЭКП РАЙКОМУ, ооң бюрозу, чер-черде партия организациялары райкүүском районнуң экономиказының кол адыры болур мал ажылынга удуртулганы четпес чорудуп келгенинден, парткомнар, партия эге организациялары ажыл-агыйлар удуртукчуларындан, специалистерден негелдени кошкак тургузуп, ол адырны бурунгаар хөгжүдеринге, коммунистерниң авангардчы ролюн улам бедидер, социалистиг чарышты дээштиг органзастаар талазы-биле ажылдарны четпес чорудуп, ылаңгыя хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдезин кошкак контрольдап келгенинден ам-даа хөй четпестер бар турарын конференцияга санал берген эштер—«Кара-Хөл» совхозта партком секретары **П. Ооржак**, «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының саанчызы **Р. Билчей**, «Бай-Тал» совхозтуң директору **М. Ооржак**, «Мурнакчы» совхозтуң хойжузу **К. Серенот**, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары **С. Демдек** болгаш өскелер-даа демдеглээн.

ИЛЕТКЕЛДЕ районда чер ажылының, капитал тудугнуң болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыглары база сайгарттынган. Эрткен отчёттуг үеде бо адырларда чедип алдынган чамдык чедиишкиннер бар. Советтерниң, профэвилелдерниң, комсомолдуң болгаш хөй-ниити организацияларының ажылынга партийжи удуртулганы боттандырып келгенинде чамдык эки чүүлдер-биле кады четпестер база хөй.

Партия организацияларының дайынчы арга-шинээзи күштелген, коммунистерниң бүдүрүлгеге авангардчы ролю болгаш хөй-ниитичи идепкейи бедээн. Олар сан талазы-биле көвүдээн, шынар составы экижээн.

РАЙОННУҢ АЛДЫГЫ партия конференциязының соондагы үеде СЭКП райкомунуң бюроларынга, пленумнарынга, партия-ажыл-агый активиниң хуралдарынга партийжи ажылдың стилин болгаш арга-методун улам экижидеринге болгаш экономиканың, культура тургузуушкунунуң янзы-бүрү адырларынга хамаарышкан чугула айтырыгны чугаалажып, чогуур доктаал-шиитпирлерни хүлээп алган болгаш оларны амыдыралга боттандырары-биле чамдык хемчеглерни ап турза-даа, оларның дээштии ам-даа чавыс.

Чон ортузунга масса-политиктиг, идеологтуг, кижизидилге ажылдарын чорудар административтиг болгаш ажыл-агый органнарынга база хөй-ниити организацияларынга удуртулганы күштелдирер, социалистиг чарышты чер болганга калбартыр талазы-биле СЭКП райкомунуң болгаш партия организацияларының ажыл чорудулгазында ам-даа четпестер бары конференцияга демдеглеттинген.

ҮСТҮНДЕ АЙЫТТЫНГАН четпестерни дарый чайладырының, онгу беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын доллур болгаш ажыр күүседиринче, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң көдээ ишчилерниң мурнунда салган сорулгаларын чедиишкинниг боттандырарынче бүгү улусту мобилизастаарының херээнге райкомнуң, парткомнарның, партия эге организацияларының удуртукчу ролюн улам бедидеринче, коммунистерниң авангардчы чоруун, бот-идепкейин өөдүрериче угланган доктаалды конференция хүлээп алган.

Конференцияның ажылынга республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **К. С. Шойгу** киржип, чүве чугаалаан.

СЭКП райкомунуң органзастыг баштайгы пленуму болган. Анаа партияның Бай-Тайга райкомунуң бирги секретарынга **Д. С. Данзын-оолду**, ийиги секретарынга **М. Х. Сарыглары** болгаш секретарынга **Х. Л. Донгулду** соңгаан.

Х.-К. МОНГУШ,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

Оттулар чүүлдү болгаш энергияны камнаар

ЧӨП АЖЫГЛААР

Ниитилел бүдүрүлгезиниң шапкын өзүлдези, ажылчы чоннарның бүгү талалыг негелде-херегледерин хандырары электри болгаш чылыг энергиязын улгаттырары-биле чиг-этти болгаш оттулар чүүлдүң бүгү хевирлерин казып тывары улам көвүдедирин негеп турар. Чогум-на ооң ужурундан бистиң чуртта чылдың-на чаа-чаа хөмүр-даш болгаш газ-биле байлак черлерни шинчилеп тып, суг, чылыг болгаш атом күжү-биле ажылдаар станцияларны тудуп турар болгай.

«Бистиң ниитилелдиң байлактары канчаар-даа улгадып турар болза, эң шыңгыызы-биле камналгалыг болгаш хумагалалдыг болуру улус ажыл-агыйының хөгжүүрүнүң, улустуң амыдыралының чаагай чоруунуң бедииринин эң чугула чүүлү боор артар» деп, партияның XXV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Бистиң республикага электри болгаш чылыг энергиязын камнаары — хүнүң чугула айтырыгларының база бирээзи. Бо чылын республиканың энергия курлавырларын камнаарының талазы-биле комиссияны тургускан. Ол комиссия республикада энергия курлавырларын херек кырында канчаар ажыглап турарын тодарадып, бо талазы-биле четпестерни узуткаарының практиктиг хемчеглерин ап турар.

Комиссияның хуралдарынга республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг тресттериниң болгаш эргеледдериниң, албан организацияларының, совхозтарының электри болгаш чылыг энергиязын ажыглаарының планнарын канчаар күүседип турарын, энергияны артыр чарыгдап, когарал чедирип турарының чылдагааннарын илередип турар. Комиссияның ноябрь 15-те болган хуралынга республиканың чамдык тудуг тресттериниң, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, Тандының [illegible]ока аттыг, Бии-Хемниң «Өөк» совхозтарының удуртукчуларының чылыг энергиязын ажыглап, ону чүү хире камнап ап турарының дугайында информацияларын дыңнаан. Ооң бачым-ле мурнуу чарыында комиссия электри энергиязының ажыглалының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуг организациялары болгаш совхозтары онгу беш чылдың үшкү чылының эрткен тос айларының иштинде план ёзугаар 254 миллион 442 муң квт. шак электри энергиязын ажыглаар турган болза, херек кырында 264 млн. 815 муң квт. шак болган. Моон алгаш көөрге, бүгү республикага 10,5 млн. квт. шак электри энергиязы артыр чарыгдаттынган-дыр. Энергия ажыглалы, ылаңгыя тудуг болгаш көдээ ажыл-агыйда дыка чарылгалыг боор турарын айтыр херек: совхозтар тускайлаан лимиттен артыр 13 млн. квт. шак, а тудуг черлери—3 млн. 170 муң квт. шак электри энергиязын чарыгдаан. Үстүнде айыттынган черлерниң «Тыва даг-дүгү» комбинат-биле катай артыр чарыгдаан электри энергиязының хемчээли барык 23 миллион квт. шак боор турары—бистиң республикада энергия курлавырларын чамдык черлерде ам-даа кайы-хамаан чок-ка көрүп, ону камнаарының хемчеглерин албайн турарының херечизи-дир.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта электри энергиязының артыр чарыгдаттынып турарын ында дериг-херекселдерниң орта ажылдаваазы болгаш технологияның ам-даа кошкаа-биле тайылбырлап болур-ла харын. Ынчалза-даа тудуг организацияларында болгаш совхозтарда артыр чарыгдаашкынның чылдагааннары ындыг эвес боор турар. Ооң кол-ла чылдагааннарының бирээзи болза, тудуг болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң удуртукчуларының электри энергиязын камныг ажыглаары ийиги черге айтырыы кылдыр көрүп турарында-дыр. Олар электри энергиязын чарыгдаарының планын безин тургуспаан деп болур. Тудуг организацияларының баштаар черлери, совхозтар дирекциялары чогуур органнарже бо талазы-биле органзас-техниктиг хемчеглерни алганын дыңнаттынайн-даа турар. Бо талазы-биле чамдык ажылдарны чүгле «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарда, «Росводпромпуң» демир-бетон кылыглар заводунда эгелеп чорудуп турар.

«Тыва коммунэнерго», пассажирлер АТБ-зи, «Каа-Хем» разрези дээн ышкаш, өске-даа чамдык черлерде электри энергиязының улуг эвес камналгазын чедип алган. Тускайлаан лимиттен пассажирлер АТБ-зи 30 хуу, «Росводпромпуң» ДБК заводу — 23, «Каа-Хем» разрези—12 хуу камналгалыг болгудаан. Маңаа онзалап демдеглеп каар чүүл болза, үстүнде айыттынган организацияларның камнап алган сан-түңнери херек кырындаазы-биле ыракта дүүшпейн турары болур. Ынчангаш сан-түң үндүрерде эң-не шыңгыы болуру негеттинип турар. Бо талазы-биле факт-барымдаалар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында тургускан энергия курлавырларын камнаарының талазы-биле комиссияга билдингир. Чогум-на ол комиссия камналганы удуртуп, ону контрольдап турар.

Комиссия «Тыва даг-дүгү» комбинаттың баштаар черинге ооң төлевилээн күчүзүн соңгу шиңгээдип ап турарын айыткан болгаш ол бүгү электри энергиязын ажыглаарының норма-чижээн улгаттырар чорукту болдуруп турарын сагындырган. Пассажирлер АТБ-зи электри энергиязын, оттулар чүүлдү, кывар-чаар материалдарны ээн камнап алза-даа, бо талазы-биле ажыл ам-даа тодаргай уг-шиг чок.

Бүдүрүлге, албан организация, өөредилге черлериниң башкыларының чырыы чедиишпес, таарымча чогундан он-он квт. шак электри энергиязы артыкка чарыгдаттынып турары билдингир. А ол ышкаш электри энергиязын амыдыралга шын эвес ажыглаары база улуг артык чарыгдалды болдуруп турарын айтыр херек. Чаңгыс-ла чижекти көргүзүп болур. Бир эвес квартира санын-ла өрээлдерге кыпсыр лампаларны, электри-биле ажылдаар чүүлдерни өөптүг ажыглаар болза, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези ышкаш, ол хире бүдүрүлге бүдүн айда камнаттынган халас энергия-биле ажылдап болуру саналгадан илерээн. Энергия курлавырларының камнаарының улуг ужур-дузазы оон-на көстүп келир-дир.

ҮЛЕГЕРЛИГ ЭРТТИРЕР

Мал фермаларында болгаш комплекстеринде харысалгалыг үе — малды тургузу ажаары эгелээн. Чурттуң ажыл-агыйлары анаа хыналдалыг белеткенгеннер: бодуун болгаш чудуктуг чемнерни четчири-биле курлап алган, мал кажааларын септээн, мал чемин белеткээр цехтерниң болгаш кухняларның дериг-херекселдерин хынап, шенээн.

Белоруссияның малчыннары чугула эгелээшкинни кылганнар. Эътти, сүттү болгаш өске-даа мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын бо кыжын эрткен кыштаң-даа көвүдедир деп шииттирлээннер. Ону күүседир дээш олар дыка хөй курлавырларны ажыглалга кирерлер. Оларның эң колу—мал чемнерин ажыктыг кылдыр ажыглаары. Ындыг сорулга-биле колхозтарда болгаш совхозтарда малга чем белеткээр цехтерни болгаш кухняларны ажылдадып эгелээн. Оларны дерип кылырынга шефтеп турар үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш тудуглар дугалашканнар. Республиканың бүгү фермалары болгаш комплекстери курстарга болгаш бөлгүмнерге белеткеп эрткен кадрлар-биле четчелеттинген. Белоруссия малчыннарының эгелээшкинин ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң коллегиязы чүүлдүгзүнүп көрген болгаш ону калбаа-биле нептередирин көдээ ажыл-агый органнарынга сүмелээн.

Чурттуң малчыннарының аразында продукция бүдүрерин көвүдедир дээш чарыш калбарып турар. Ол чарышка Киев областының фермаларының ишчилери тергиидеп турар — күрүнеге эът, сүт, чуурга садарының талазы-биле беш чылдың үш чылының планын олар хуусаа бетинде күүседипкеннер.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

АЖЫКТЫГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

НЬЮ-ЙОРК. Совет Эвилелинге үргүлчү аалдап баар мен. Совет кижилерниң хүндүткээчелин, оларның америк улус-биле эң сырый харылзааларны таарыштыр тургузарынче сундулуун ол санында-ла магадаар мен деп, «Контрол дейта» дээр электрон-саналга техниказын бүдүрер талазы-биле АКШ-тың эң улуг фирмаларының бирээзиниң бирги оралакчы президентизи, сураглыг америк баазатан Р. Шмидт ССРЭ-ге аян-чоруктан ээп чана бергеш медеглээн.

ССРЭ-же амгы аян-чоруум онза кайгамчык болду деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга ол чугаалаан. Болган чугаалажыышкыннарның түңнелинде «Контрол дейта» фирма ССРЭ-ниң найысылалында бодунуң төлээ черин ажыткан, ынчангаш Москвада аккредитациялыг 24-кү америк корпорация болу берген.

Совет Эвилели-биле бистиң харылзааларывыстың келир үезинче көдүрлүүшкүн-биле көрүп, ол харылзааларны бүгү талалыг калбартырының планнарын кылып турар бис.

Совет-америк садыглажыышкынны хөгжүдеринге удурланып турар кижилерниң Каттышкан Штаттарда Совет Эвилелинден үлегерлеп алыр чүү-даа чок дээр аянныг бадыткалдарын Р. Шмидт буруу шапкан. Ындыг бодал кедергей хоралыг. Совет Эвилелиниң бүдүрүлгелери болгаш эртем-шинчилел институттары-биле таныжылга, ССРЭ-биле садыг харылзааларын чорудуп келгениниң бүгү дуржулгазы совет кижилерден өөренип алыр чүүлдер Каттышкан Штаттарда бар дээрзин бадыткап турар. Оон туржук, дыка хөй чүүлдер талазы-биле Совет Эвилели Каттышкан Штаттарның мурнунда чоруп турар чорду.

ССРЭ-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле садыглажыышкынга ылгай көрүүшкүннүг кызыгаарлаашкыннар политиказын «Контрол дейтаның» бирги оралакчы президентизи шиитпирлиг буруу шапкан.

Кедизинде барган, совет-америк харылзаалар быжыг орукка туруп алыр, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга АКШ-та удурланып турар кижилер ол харылзааларны ук оруктан тайыы идип шыдавас дээрзинге бүзүрелди корпорацияның удуртулгазының мурнундан ол илергейлээн. Стратегтиг шавар халдаашкынның боо-чепсектерин кызыгаарлаар дугайында дугуржулгага эң дүрген ат салыры ол орукка чугула базым болур ийик деп, Р. Шмидт түңнелинде чугаалаан.

ЧААГАЙ КОЖА-ХЕЛБЭЭ ДОГУННААШКЫНГА ҮНДЕЗИЛЭЭШ

СТАМБУЛ. Турцияның болгаш ССРЭ-ниң аразынга кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы улам ыңай калбартыры ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга бүрүн таарыжып турар деп, «Дюнья» солун бижээн.

Совет-турция харылзааларының төөгүзүнге хамаарыштыр ол солун Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээн үезинден бээр ук харылзаалар шынар талазы-биле чаа үе-чадаже кирген деп демдеглээн. В. И. Ленин биле Б. Ататюрктуң үндезилээни кады ажылдажылганың үндезиннери бир эвес янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг кожа ийи күрүне тайбынче болгаш дептиилгеже чүткүлдүг болза, олар канчаар чурттаар ужурлуунуң чырыткыланчак үлегер-чижээ болур.

Сөөлгү чылдарда Совет Эвилели-биле харылзааларга болган боттуг өскерлиишкиннер Турцияның экономиктиг дыка хөй айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринге идиг берген деп, «Дюнья» бижээн. Ийи талалыг ажыктыг кады ажылдажылга Турцияның аар үлетпүрүнүң баазазын тургусканындан тодаргай илергейлеттинген. ССРЭ-ниң дузазы-биле Турцияга Искендеруннуң кайгамчык улуг металлургия комбинадын, Сейдишехирниң алюминий болгаш Измирниң нефтехимия комбинаттарын, ол ышкаш өске-даа элээн каш объектилерни туткан.

Делегей айтырыгларынга хамаарыштыр ССРЭ-ниң принципиалдыг туружун «Дюнья» бедик-биле үнелевишаан, ол туруш делегейге болуушкуннар хөгжүлдезинге боттуг улуг салдарын чедирип турарын демдеглээн. Турция улус боо-чепсекти эндере бүдүреринге удур, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынын ханыладыр дээш туржуп турар. Турцияның ёзулуг айыыл чок турар чоруун шериг блоктарынга киржилгениниң аргазы-биле эвес, харын кожа-хелбээ бүгү күрүнелер-биле найыралдың харылзааларын ханыладып, калбартып тургаш, хандырып болур деп, ук солун онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

D IS BETRAY
NO PEACE WITHOU

Палестинаның араб улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының чыскаалын Индияның найысылалында өөренип турар палестин студентилер эрттиргеннер. Чыскаалдың киржикчилери сионизмге болгаш реакцияга удур, бодунуң черинге чурттаар эрге дээш палестин патриоттарның маадырлыг демиселин боттарының деткип турарының дугайын болгаш Кэмп-Дэвидке болган чаңгыс талалыг дугуржулганы буруу шаап турарын медеглээннер.

ЧУРУКТА: Делиге чыскаалдың киржикчилери.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ШРИ ЛАНКАДА ПАРЛААН

КОЛОМБО. (СЭТА). Шри Ланка Республикада эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» деп сактыышкыннарын массалыг тиражтыг кылдыр парлап үндүрген. Номнуң эге сөзүнге сураглыг ланка чогаалчы Г. Витане гитлерчи фашизмниң чылча шаварынга шиитпирлиг рольду совет улус ойнаан деп сагындырган. Бодунуң чүгле дорт киржип чоразы, бистиң чүректеривисти болгаш угаанывысты доюлдуруп турар болуушкуннарның дугайын эвес, харын фашистиг агрессорларга удур демиселге боттарының амы-тынын берген совет кижилерниң маадырлыг чоруун, чаагай сеткилдиин Л. И. Брежнев көргүскен деп, ол бижээн. Л. И. Брежневтиң сактыышкыннары бистиң сеткил-сагыжывыска дээп, бистиң бодалдарывысты болгаш ажыл-чорудулгавысты база углап баштап турар. Делегей төөгүзүнге маадырлыг чоруктуң үлегери кылдыр кирген Ада-чурттуң Улуг дайынының тулчуушкуннарының эң чугула тулчуушкуннарының бирээзиниң дугайын чугаалап турза, ол ном ооң-биле кады бистиң тайбың дээш, дайынның айыылын долузу-биле чайладыр дээш идепкейлиг-биле демисежиринче кыйгырып турар.

«Бичии черни» парлап үндүргенин Шри Ланканың хөй-ниитизи улуг сонуургал-биле уткаан.

ЧАВЫРЛЫЫШКЫН ДЭЭШ

ЧИКАГО. (СЭТА-ның корр.). Хөй-ниитиниң санал-оналын сөөлгү айтырганының көргүзүп турары-биле алырга, американнарның үштүң ийизинден хөй кезии стратегтиг шаап халдаашкын чепсектерин кызыгаарлаарының дугайында Каттышкан Штаттар биле Совет Эвилелиниң аразында дугуржулганы дүрген чедип алыр, оларның аразында кады ажылдажылганы болур-чогууру-биле тургузар база улам ыңай калбартыр дээш саналдааннар деп, тайбыңның америк талалакчыларының шимчээшкининде идепкейлиг-биле киржип турар Чикагонуң банкири Эрвин Солк СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Ийи чурттуң аразында экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң онза чугула ужур-дузазын айытпышаан, совет-америк харылзааларның бүгү комплекизинге садыглажыышкын кол черлериниң бирээзин ээлээр ужурлуг деп, ол онзалап демдеглээн. Ооң бодалы-биле алырга, совет-америк харылзааларны экижидери бистиң улустарывыстың эң чугула эрге-ажыктарынга дүгжүп турар, делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының херээнге баар болур.

Стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаарының дугайында ССРЭ биле АКШ-тың аразында чаа дугуржулга делегей ареназынга болуушкуннарның таарымчалыг хөгжүүрүнге улуг салыышкын болур деп, Чикаго университединиң профессору Джон Крусворс беседага онзалап демдеглээн. Ол дугуржулга ядролуг чепсектерни эндере бүдүрериң соксадырынга бистиң чурттарывыстың кайызының-даа сонуургалдыын бадыткаар.

Бистиң хамаатыларывыстың хөй кезии Совет Эвилелин сөс кырынга эвес, а херек кырында чавырлыышкынның, айыыл чок чоруктуң болгаш боо-чепсекти дээштиг дуржүрериниң талазында турар дээрзинге бүзүреп турар. Американнарның хөй кезии дайынны база-ла хүлээвейн турар, оларның чамаа стратегтиг шаап халдаашкын чепсээн кызыгаарлаар дугайында дугуржулгага Совет Эвилели-биле ат салырынга орукту тывар ужурлуг деп санап турар.

Америк администрациязында улуг салдарлыг ийи-чаңгыс кижилер ол дугуржулганы чедип алырынга-даа, дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын ханыладырынга-даа шыңгыы моондактарны тургузуп турары харааданчыг деп, профессор демдеглээн. Совет Эвилелиниң даштыкы политиказын 20 ажыг чыл дургузунда кичээнгейлиг-биле хайгаарап келдим, ынчангаш мынча деп чайгылыг чокка чугаалап болур мен: колдуунда-ла Совет чазактың чорудуп турары тайбыңның өскерлиш чок политиказының ачызында делегей херектеринде чавырлыышкынның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптери тиилеп турар.

В. МАТЯШ.

ШАПТЫКТААШКЫН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Консервативтиг «Ливан фронтунуң» чепсектиг кезектериниң чоңгаалаашкыннарының түңнелинде Бейруттуң чамдык районнарында дүшкүүрлүг байдал хевээр арткан. Эрткен хонуктарның дургузунда Айн ар-Руммана, Хилалиек-теттиргеннер шөзүнге болгаш Садыг төвүнге артиллерия-биле аткылажыышкын соксаал чокка болган.

Чуртка айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле чаа планны чазактың чугаалажып көөр деп турарынга холбаштыр барыын үзелдиг христиан күштер дүшкүүрлүг чоруктуң ээлчеглиг күштелиишкинин болдурганнар деп, Ливанга тайбыңны деткиир талазы-биле арабтар аразының күштериниң командылалының ында тараткан медеглелинде онзалап демдеглээн.

«Ливан фронтунуң» шериг белеткелдериниң дугайында медээлер Ливанда улуг сатыш човаашкынын болдурган. Джуния портта Израильден бөлүк боо-чепсек, оон иштинде боду чоруур аар артиллерия болгаш ок-чепсек соортхен судно чедип келген деп, «Аль-Лива» солун бижээн. «Ливан фронтунуң» сөөлгү хуралдарының бирээзинге консерваторларның контролюнда турар девискээрлерге быжыглаттынмышкыннарның база артиллерия туруштарының четкизин тургузарының дугайында шиитпир хүлээп алдынган деп солун демдеглээн.

Израильдиң шериг-агаар күштериниң самолёттары Ливанның агаар делгемнеринче шургуп кирип, чурттуң бүгү девискээриниң кырында кайгыыл ужудуушкуннары чорудуп турарлар.

ӨӨРТҮР

Чогаалчының бижип каан уран өөстериниң бербаечтнее черлери чок, магадыг-ла ылгын болгаш дээштиг болгулаар чүве-дир ийин. Кошкак кижилерни сергеди сорук киирип, чалгаа кижилерни кежээлендирип, кадыг-шириин кижилерни уярадып келгилээр аан.

Дайынның кадыг-дошкун чылдарында, ылаңгыя Чаа-Хөл кожуунунуң Ак-Хемге үениң аайы-биле балдырбээжик оолдар бистерниң чугаалажыр чугаавыс-ла дайын, ойнаар оюнувус-даа дайын турган чүве. Чогумна ынчан Степан Агбанович Сарыг-оолдуң патриоттуг шүлүктерин өске чогаалчыларның-биле каттыжып алгаш, бистерге ужугуп кээп, сагыштан ыравас, аастан дүшпес кылдыр шыжыктеттиниң тургулаан. Ол бүгүге дараалаштыр бичии кижилер бистерге эң-не эргим болгаш хайыралыг «Шииженчигеш», «Саны-Мөге» аалдап келгилээн. Бо кайгамчык чогаалдарга кандыг-кандыг кижилер хандыкшып турбады дээр.

Степан Агбановичиниң чогаалдары-биле таныжылгам чогум-на ол чылдардан эгелээн чүве. Ынчан школага барбайн турганш-ла акыларымның ачызы-биле үжүк-бижикти өөренип ап, саанайындыр номчуп турар апарган мен. Ынчангаш оон чаа чогаал бүрүзүнче, чечек баштап чигирлээн ары дег, сундугуп чордум. Ындыг чогаалдарны бижип турар чогаалчымның овур-хевирин сагыжымга үргүлчү даап бодаар чордум: дурт-сыны узун чаагай, болгаш чугаалаарда үргүлчү шүлүктеп чугаалаар, а ооң чоогунче кижи бүрүзү-ле кайын чоокшулап чугаалажы аар сүг-сүг деп аан.

Беже чылдарның ийиги чартыында бир-ле катап борастап бижип алгылаан шүлүктеримни хойлап алгаш, Чогаалчылар эвилелинде ооң олурган өрээлинче сүрээдей-сүрээдей кире бергеш, пат-ла кайгап каан мен: узунзумаар болгаш шилгедек, карактарын эттиле баскылай каап кижи холум туткаш, чанынче олуртуп алгаш, оюн-баштак-биле чугаалажып эгелээн-де. Ындыг улуг чогаалчыларга боттуң шенелде шүлүктерин көргүзери берге чүве-ле ыйнаан деп бодаан мен, ындыг эвес чүве боор тур: чымчаа конгур сайгарар. Харын-даа чамдыктарын мактагылаарда болган.

Степан Агбановичиге үргүлчү чогаалдар көргүзүп чорбаан мен. Ынчалза-даа оон-биле өйде-өйде чугаалажып, хурал-суглаага өөлөмаан дыңнап, бижип каан чогаалдарын бирден бирээ чокка өөренип ап келгеним улуг школа болган. Кол-ла чүве — ооң бодуунуң, ат-алдарлыг улуг чогаалчы хирезинде болуун өру көрдүнмезин.

Мээң катап-катап номчуп чоруурум хөй-хөй шүлүктериниң, суражыг «Саны-Мөге», «Алдын-кыс», «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп чогаалдарның автору 70 харлаан. Бышкан болгаш уран-чечен чогаалдары-биле моон соңгаар-даа ол биети сорук киирип өөртүр.

О. МОНГУШ,
номчукчу.

Улуг-Хем район.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Тываның улустуң чогаалчызы, Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Степан Агбанович Сарыг-оолдуң чеден харлааныңга холбашкан ужуражыышкынны республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң коллективи организастаан. Ужуражылгага Культура министерствозунуң ажылдакчылары, аалчылар болгаш Кызылдың № 2 школазының өөреникчилери, башкылары киришкеннер.

Музейде Тыва Арат Республиканың төөгүзүн болгаш амыдыралын көргүскен салбырның эргелекчизи, чогаалчы М. Кенин-Лопсан ужуражылганы ажыдып, юбилярның амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында кыска медээни кылган. Ооң соонда юбиляр чүве чугаалаан.

№ 2 школаның башкызы, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы С. Содназ, 9 «в» класстың өөреникчизи Люба Куулар, бот-тывынгыр композиторлар А. Лаптан, А. Танов, Б. Кенеш олар аянныдып, концерт көргүскеннер.

К. БАЙЫР-ООЛ.

ТАЙГАЛАРДА ФЕРМАЛАРДА

Комсомольский леспромхоз тудуунуң шөлүнде база бир чаа объект көстүп келген. Ол болза 40 муң төрүүр дагаа турар ужурлуг куш фермазы-дыр. Ооң күчүзүнүң болгаш бүгү бүдүрүлге чорудулгаларының механизастаттынганының талазы-биле ону ам ажылдап турар бичии фермалар-биле деңнээр арга чок. Бодунуң инкубаторун тургузары база көрдүнген: амдыгаа чедир-ле чаа чазылган бичии дагаажыгаштарны «Улуг черден» самолетка әккеп турар.

Комсомольский — «Тюменьлеспром» деп Бүгү-эвилелдиң үлетпүр каттыжыышкынының эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ол алдан дугаар параллельдиң соңгу чүгүнде турар. Ол суур чүгле тургустунуп эгелеп турда, бо малгаш-тулаа-биле шыптынган черде чыяш, кат мөөгүден өске кижи алыр чүве чок деп санаттынып турган. Бо Тюмень соңгу чүгүнүң дошкун черлеринге согуунаның баштайгы өдүрүүн кым олурткаанын, баштайгы помидорну кым өстүргенин ам адаары бээзин берге.

Ындыг-даа болза Комсомольскийниң чурттакчылары тюмень ыяш белеткелчилериниң аразындан бир дугаарында дузалаар ажыл-агыйны хөгжүдүп эгелээн бис дээр дугайын чоргаарал-биле чугаалап болурлар.

Бо болза типовой бүдүрүлге, областың мурнуу талакы районнарының совхозтарындан болгаш колхозтарындан ылгалыр чүвези эвээш. Чижээ, мал комплекизинде дөрт чүс инек турар ийи кажаа, бирээзинге-ле ийи чүс бызаа кирер ийи бызаа кажаазы хамааржыр. Мында сүттүң бирги болбаазырадылгазын кылыр цех, инек төрүдер салбыр, бызаалар профилакторийи, ажылчыннар өрээлдери база бар. Механизмнерниң болгаш автоматиканың дузазы-биле малды чемгерип, суггарып, саап, өдээн аштап арыглап турар.

Суур чурттакчыларының сүтке херегцелин мал комплекизи бүрүнү-биле хандырган. Эрткен чылын 850 центнер сүттү саткан.

Ийи муң беш чүс дөрбелчин метр шөлдүг теплица тудуу эгелээнден соңгаар ыяш белеткелчилериниң столунуң кырында помидорлар, огурецтер, өске-даа кижи чиир ногаан үнүштер көстүп эгелээн. Сибирь кижилери боттарынга чаа профессияны шиңгээдип ап турарлар. Чоокта чаа-ла бир квадрат метр черден чеди килограмм ногаа ап турган болза, ам оон ийи катап хөйнү ап турар.

Комсомольский леспромхозунуң дуржулгазы «Тюменьлеспромнуң» бүгү салбырларында нептереп турар. Каттыжыышкынында ам беш дузалаар ажыл-агыйлар ажылдап турарлар. Чоокта чаа ыяш белеткелчилери леспромхозтар турар районнарның партия организациялары-биле кады дузалаар ажыл-агыйларны улам хөгжүдериниң чаа программазын ажылдап кылганнар, ооң күүселдезиниң ачызында беш чылдың төнчүзүнде аңаа эът, ногаа, чуурга бүдүрери бүдүн чартык катап көвүдээр.

В. ЖИЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

Комсомольский суур,
Тюмень область.

ЧАА САЛБЫР НЕМЕШКЕН

Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде база бир чаа салбыр немешкен. Мында Тыва Арат Республиканың төөгүзүнүң болгаш амыдыралының чамдык чүүлдерин көргүзүп турар. Ооң революция мурнунуң чылдарын көргүскен кезээнде «ТАР» эмблемалыг ийи шаажаң тавакты, ол шагның акшаларын, сиилбээн хуваны болгаш өске-даа экспонаттарны делгээн.

Партизан шимчээшкининге хамаарышкан «1919-1921 чылдарда Тывага колкол тулчуушкуннарның болуп турган черлери» деп чурук-картаны онзагай, тода, чараш кылдыр чураш аскан. Мында партизаннар Семён Коровин, Моңге Иргит, Кижинр-оол Шалык, Иван Маадыр-оол, Макар Елупахин болгаш Седип-оол Тановтуң фото-чуруктарын аскылаан. Ол-ла черде партизаннарның чепсектери чактыр болгаш чачыктыг бооларны, улуг, бичe хемчээлдиг селемелерни, хол бооларын делгээн. Тываның моол дыл кырында бижиттинген тугу, ооң адаанда ТАРП-ның тургузукчуларының бирээзи Оюн Күрсединиң, ТАРП-ның Төп Комитединиң чигиге секретарьлары турган Салчак Тока биле Иргит Шагдыржаптың чуруктарын көрүкчүлер сонуургаар.

Суражаан тыва маркаларның чамдызын база көргүскен. Тываның Араттың Революстуг намының XII съездизинге Ю. Цеденбалдың чүве чугаалап турганын көргүскен чурук база бар.

Тываларның ажыл-агыйга ажыглап турганы кадыыр, чаныы, аргамчы, чүген, маска, кускун-хаай, дырбааш, ыяштан кылган андазын болгаш демир андазык дээш өске-даа эт-херекселдер база делгеттинген.

Музейниң Тыва Арат Республиканың төөгүзүн болгаш амыдыралын көргүскен салбырның эргелекчизи Моңгуш Борахоевич Кенин-Лопсан салбырның ажыдыышкынынга чыылган чоңга солун таныштырылганы кылган.

Чаа ажыттынган салбырның залы солун, өөредиглиг. Аңаа барган көрүкчү бүрүзү ук залды организастап тургускан музей ажылдакчыларынга өөрүп четтиришкинин илередип турар.

Б. КЕНЕШ.

ЧУРУМЧУТСА

Пединститутуң студентизи М. Ооржактың № 251 «Шын» солунга үнген «Хүндүткелдиг болур» деп материалын деткивишаан, бодум бодалдарымны бижикседим.

Шынап-ла театр-даа магадыг-дыр. Сооргу үениң чаа дериг-херекселдери-биле дериттинген, чырык, чылыг, делгем, арыг. Кижиниң сагыш-сеткили чайгаар-ла сергей бээр. Инвалид болганымдан кино, шииге үргүлчү барып шыдавас кижи мен. Ынчалза-даа Щукин аттыг театр училищезиниң апыяктарының шиизин каш удаа барып көрдүм. Аныяк таланттыгларның театрда ажылдап эгелээни тыва культураның хөгжүлдезинде база бир чаа чедиишкин болуру чугээжок. Шиилерге кижилер-даа эрбиң болду, хостуг олут шуут чок. Артистерниң ойнаарын-даа, чаа чараш театрын-даа магадап хапмас болдум.

Ынчалза-даа чамдык эпчок чүүлдер бар болду. Октябрь 27-де «Ыглаар-Туруг» деп шииге бардым. Олудумга олуруп алдым. 4-кү одуруттуң 8-ки олуду чүве, а чанымда 9-ку олудка 3, а 10-гу олутка 2 билет дакпыр саттынган болду. Баштай келгеннери олуруп алырга, соонда келген кижилер аайын тывпаан, эпчоксунган байдал-биле дежурныйга чугаалаадылар. А дежурный оларга кандыг-бир арга-биле олут тып бээр дээш эдертип аткаар чорупту. Ынчаш көрүп олурарынга шак ындыг хомудал-биле дежурныйга барган, ону эдерип кылаштаан кижилер 20 хире бар болду. Мындыг таварылга чаңгыс бо удаа эвес, өске-даа шиилерге турганын эскерген мен. Ол дугайын чанымда, мурнумда, артымда-даа олурган көрүкчүлер база чугаалажып олурдулар. Ынчаар дакпыр билеттиг кижилерни сайгара олуртуп турда шии чогуур үезинде эгелевес, 15—20 минута эрте бергилээр.

Шии төнер дей бергенде чамдык көрүкчүлер кижиредир маңнажып, тонун алырынче далажып, үнүп эгелээр. Шииниң сооргу финалын боттары-даа көрбес, өске көрүкчүлерге-даа көргүспес, дыңналдырбас, шаараңнады маңнажы бээр. Ындыг кижилер колдуунда аныяктар. Ол дээрге бирээде, артистерни хүндүлеп көрбээни, ийиде, бодунуң культуразының четпезин көргүзүп турар деп бодаар мен. Ынчангаш школаларга, училищелерге, техникумнарга, черле аныяктар ортузунга бо дугайында чугааны кылдыры күзенчиг.

Тон ээр черде корум-чурум чок. Ит-ылешкен, мурнун былаашкан, чүткээн, а чамдык оолдар баартанты ажа халааш, боттары тонун алгылаан-даа турар. Номерлерниң каштан ашка чедир кайы аскышта турарын кырында бижиш, көргүзүп каан турда-ла кайы-хамаан чок чүткээн, номерин сунгулаар. А театрның чамдык тон азыкчыларының талазында четпестер бар, кандыг-даа ээлчег барымдаалавас, таныш эштериниң номерлерин баш ажылдыр алган, болуңук харылап турары аскыыжында эвес-даа болза, өске аскыыштан дилааш туруптар. Корум-чурумнуг, ээлчег ээзугаар болур болза, тон алырынга хөй минута чарыгдаттынмас.

Театрга чүгле Кызылдың чурттакчылары эвес, районнардан-даа, өске-даа черлерден көрүкчүлер келир болгай. Ынчангаш театрның администрациязы бо четпестерни эдип алыр боор деп идегээр мен.

О. СИРПИН-ООЛ,
пенсионер.

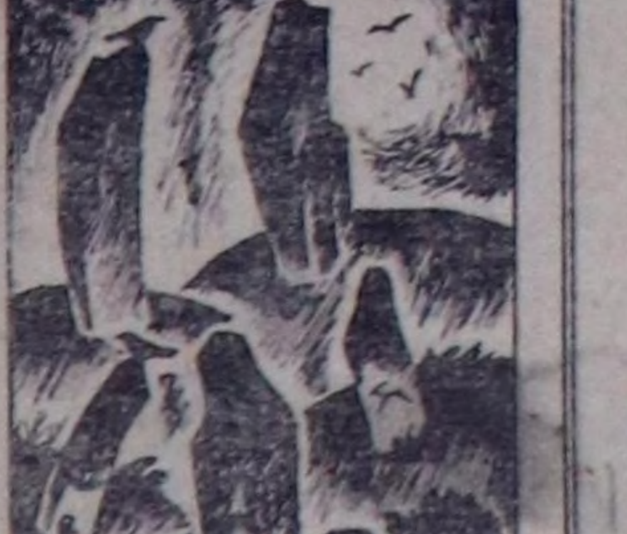

Ю. ТОЙБУ-ХААНЫҢ «Көжээлер» деп чураан чуруу.

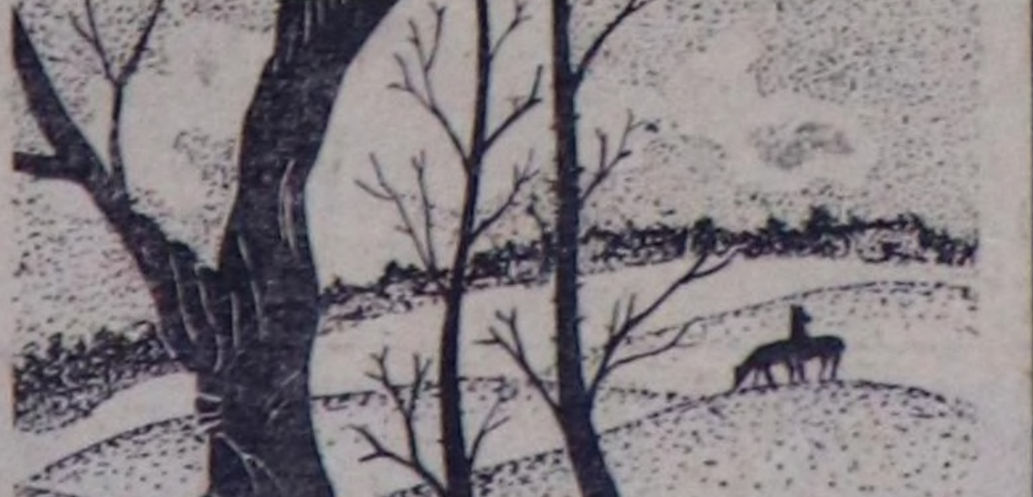

Уран чүүл училищезиниң сургуулу Анатолий Моңгуштуң «Төрээн Тывам делгеминде» деп чуруу.

ГЕОЛОГТАР ДУЗАЛАШКАН

«Вымь хемде Сереговo» — Сереговоның дус суургайындан ырак эвесте турар бо хоочун кадыкшыдылга чериниң адрези соңгу областарда аажок билдингир. Ынчаарга арбын эвес эмнелге-чиг-эт баалазы санаторийниң хөгжүлдезин үр-ле саададып келген. Ухтаның геология эргелелиниң Вычегда чериниң геологтары эмнелерге дузалаан.

Суурдан ырак эвесте черниң үш чүс метр ханызындан эмнеңир болгаш ижер суунуң күчүлүг мөөңнелиишкинин ажыттынган. Курортологияның болгаш физиотерапияның төп институдунуң кылган түңнелин ёзугаар алырга, ол сугларны дамак-даак, нерви системазы, бөөр аарыглары, гастрит болгаш өске-даа аарыглар эмнээринге ажыглап болур. Казар байлактар курлавырларының талазы-биле күрүне комиссиязы ол черни бүрүткеп алган. Ооң ачызында аңаа аажок улуг санаторий тудуун төлевилеп эгелээр аргалыг болган.

Э. ВАСИЛЬЕВ,
СЭТА-ның корр.

Сыктывкар.

Шүлүктер

ДӨЗЕП-САЛГАП

Тереӊ сиген ээремниң
Дееле чедир мөгее-дир.
Агы, каңгы чаагай чыдыы
Алаак иштин айдызап тур.
Сарааt салгап сиген чилер
Чанынга кээп, үлүүм кадып,
Айыр туткаш, демниг иштинг
Агымынче шымнып кирдим.
Мөчек-мөчек шыгаңнарыг,
Мөгелерниг чалыы кыстың
Чаныч орта кожалаштым.
Сараат улам бедип-ле ор.
Уруг мени, «чаржыылым»—
дээш,
Улай-улай салып турда,
Кандыг-даа эр бырашпаа дег
Кашпагайын магададым.
Кашпагай кыс! Ашсымза-даа
Харын сенээ чоргаараан
мен.
Телеп ишчи бүдүжүнүң
Дөзеп-салгап алыксаар мен.

Ч. ӨӨЛЕТ.

ЛИРИКА

* * *

Чечекке-даа, чимиске-даа
Сени черле деңневес мен
Орай күзүн кандыг ойнк:
Оңуп калыр, уступ калыр...
Айны, хүнүң бодап кээр мен:
Аар булут дуглаптарга,
Чырык черниң боду безин
Шылап, могай бергензиг
боор.
Аржаан болган дамырактың
Арыы кончуг. Ынчалзажок
Эъдим-ханым чылдын бербес.
Эгүүр шагда соок чылар.
Айлан-куштуң ыры чаңгыс
(Аргазынга чорзун ынай)
Өлгүжемге мени кагбас —
Өскүс чүрээм ышкап-тыр
сен.

* * *

Аяс, бүргег кандыг-даа өйде
Арнывысты коржуп келгеш,
Эң-не сооргу дужугда дег,
Эргеленчип чоруул, сарыым.
Карак чивеш аразында
Кандыг халап болбас дээрил
Каңмылап ышкаш нүгүл сөстер
Каптагайны эргип болур.
Ийи боду бердингенде,
Нем-дөштен чалдангаш
Черниң дээрниң каапшазы
дег,
Четтинчипкеш, кады чоруул.

М. ДОРЖУ.

Улуг чогаалчының тураскаалынга

ЛЕНИНГРАД. Невада хоорай-биле улуг орус чогаалчы И. С. Тургеневтиң литература хөй-ниитичи намдары холбашкан. Ол Петербург университединге өөренип чораан. Н. А. Некрасовтуң болгаш И. И. Панаевтиң Петербургка үндүрүп турганы «Современник» журналдың төгүзү-биле чогаалчының болуп хууда болгаш чогаадыкчы салым-чолу-биле адырылбас холбаалыг Невада хоорайга И. С. Тургеневтиң хөй санныг романнарын болгаш тоожуларын парлап үндүрген, аңаа ол шии чогаалчыга база болу берген.

Ленинградта, ССРЭ-ниң ЭА-ның орус литература музейинде (Пушкин бажыңы) И. С. Тургеневтиң амыдыралынга болгаш чогаадыкчы ажылынга тураскааткан делгелгени ажыткан. Музейниң фондуларында чогаалчының амыдыралынга, ооң өөрүнге болгаш ол үеге хамаарышкан ховар материалдар бар. Ленинградтың театрларында ооң шиилери болгаш чогаалдарындан шиижиткен чүүлдерни көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң ЭА-ның орус литература институдунуң эртем ажылдакчылары Е. И. Кийко болгаш Е. В. Свиясов (оң талазында) И. С. Тургеневтиң чогаалдарының чагааларының чыындызын парлап үндүреринге каасталга чуруктарны белеткеп турары.

М. БЛОХИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

ЭНЦИКЛОПЕДИЯНЫҢ БИРГИ ТОМУ

Бистиң мурнувуста—аажок улуг том. Ындыг-даа болза, ол барык-ла 1600 арынныг номну холга ап алырга, ооң кайгамчык чиигин дораан-на эскертине бээр. Чаңгыс томнуг совет энциклопедия словарының (СЭС) македи ындыг.

— Шак ындыг номну үндүрүүшкүнү бистиң чуртувуста бир-ле дугаар кылдынып турар — деп, «Совет энциклопедия» деп ном үндүрер черниң директору А. Чугунов чугаалады.— СЭС бодунуң даштыкы хемчээлиниң талазы-биле «Улуг совет энциклопедияның» томнары-биле барык-ла деңгел, ындыг-даа болза ында кирип турар материалдарның хемчээлиниң талазы-биле оон дөрт катап ажыг. Элээн каш принципиалдыг чаартылгаларның ачызында ол чедип алдынган СЭС-ке тускай саазын кылдынган—эмия эртпир бижиг болгаш аажок чуга: ооң бир парлаар амазының деңзизи 50 грамм. Ол дээрге УСЭ-ниң томнарын парлап турар база-ла ындыг чуга саазынның бир амазындан 30 грамм чиик. Оон аңгыда, чаа универсалдыг справочникти парлаарынга оңаа бичии үжүк ажыглаттынар. Чаа словарь 80 муң сөстер—статьялардан тургустунган, алдан чылдарда үнген ийи томнуг словарьдан барык-ла ийи катап хөй. Ынча эжеп-эмгенок информацияны чаңгыс томга сыңырар деп чүве чүгле ооңу бижиишкинниң ачызында чедип алдынар апаар. СЭС-тиң статьяларының ортумак хемчээли 5—6 одуруг. Бистиң бо томувусту номчукчу ажып көрүп олура билииниң кандыг-даа адырларының талазы-биле долу үнелиг информацияны ап болур. Бо словарьда эң-не чаа информациялар ажыглаттынган, чижээ, статистиктиг сан-медээлер 1977 чылдың, дамдыктары 1978 чылдың кирип турар.

УСЭ-ниң баазазынга үндезилеттинген совет энциклопедия словарын тургузарынга авторларның улуг коллективи ажылдаан. Ленинниң шаңналдың лауреады, академик А. Прохоровтуң редакторлаашкынының-биле справочник үнер. «СЭС» деп эмблемалыг томнар келир чылдан эгелеп номчукчуларга барып эгелээр.

М. ВАСИЛЕВСКАЯ,
СЭТА-ның корр.

СПОРТ

СОВЕТ ФУТБОЛИСТЕР АНГЛИЯДА

ЛОНДОН. (СЭТА-ның корр.). Бодунуң ийиги эш хуу ужуражыышкынынга Москваның динамовчулары Англияның чемпионадында сооргу черни ээлеп турар «Челси» командазы-биле ойнааш, удуп алганнар. Оюнуң 19-ку минутазында Казаченок баштайгы мячыны, ооң соонда чапсар мурнуу чарызында Гершкович ийиги мячыны киир тепкен. Англичаннар 65-ки минутада чүгле чаңгыс мячыны киирген-нер.

ЧЕМПИОН — ВЕНЕСУЭЛАНЫҢ АЛДЫЧЫЗЫ

КАРАКАС. (СЭТА). Делегейниң шыдыраа чемпиону Анатолий Карповтуң болгаш ССРЭ-ниң Шыдыраа федерациязының даргазы, ужудукчу-космонавт, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Виталий Севастьяновтуң ол чуртка чеде бергени Венесуэланың хөй-ниитизиниң улуг сонуургалын хайныктырган.

Делегейниң шыдыраа федерациязының конгрезиниң ажылынга Буэнос-Айреске киржип чораш, ында чеде бергеннер.

ССРЭ-ниң элчин черинге болган парлалга конференциязынга делегейниң эң шыырак шыдыраачызы Бээнюга болган маргылдаага, а ол ышкаш Совет Эвилелинде шыдыраа хөгжүлдезинге хамаарышкан айтырыгларга харыылаан.

Найыралдыг харылзааларны болгаш билчиишкинни быжыглаарынга делегейниң янзы-бүрү чурттарының шыдыраачылар ужуражыышкынының улуг ужур-дузазын А. Карпов онзалап демдеглээн.

Редактор В. С. ШАРАВИН

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—«Зарядкага чыскаалыңар!»
11.00—«Будильник».
11.30—«Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!»
12.30—«Тоол аалдап келген». «Садко». Уран-чечен фильм.
13.40—«Бодуң тудуп алзыңза...» Документалдыг фильм.
14.00—«Кодээге дамчыдылга».
15.00—«Музыкалыг киоск». Дамчыдылганы Э. Беляева чорудар.
15.30—«Театр шиизи». Л. Леонов — «Алдын чууза». Москваның Малая Бронная шии театрының фильм-шиизи.
17.45—«Делегей байдалы».
18.15—«Бөгүн — Ракета шериглериниң болгаш артиллерияның хүнү». Стратегтиг угланыышкынның ракета шериглериниң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры армия генералы В. Ф. Толубконуң чугаазы.
18.30—Ракета шериглериниң болгаш артиллерияның хүнүнге тураскааткан концерт.
19.00—«Ак ортулуктан кыстар». Документалдыг телефильм. Чурттуң күш-ажылчы коллективтеринге тураскааткан бөлүктен.
19.30—Медээлер.
19.45—«Кино аян-чоруктар клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар.
20.45—Останкинонуң концерт студиязынга РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Мироновтуң-биле ужуражыышкын.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—00.55—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Салават Юлаев» (Уфа) — ЦСКА. Уфадан дамчыдылга. Төнчүзүнде — медээлер.

НОЯБРЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Бичии оол болгаш Карлсон». Мультфильм.
11.15—«Мээң эжим, Колька». Уран-чечен фильм.
12.40—«Дириг амытаннар дугайында». Дамчыдылганы журналист Б. М. Песков чорудар.
13.40—16.00—Чапсар.
16.00—«Кодээниң ажыл хүннери». Кинопрограмма: «ВИР—кара хөрзүннүг эвес черлерге», «Виноград өстүрүкчүлери», «Ховунуң көрүкчүлери».
16.55—«Корней Чуковскийниң чогаадылгазы».
17.40—«Аваның школазы».

КЫЗЫЛДАН

18.10—Телемедээлер.
18.25—«Тывыышкыннар оруктары-биле». Киноочерк.
18.40—«Хөй-нити амыдыралының экраны». Дамчыдылга.
19.10—Телемедээлер.
19.20—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.40—«Үшкү чыл— шалыпчы чыл». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. П. Беклетов чорудар.
20.25—«Васса Железнова». Совет Арманың Төп үлегерлиг театрының фильм-шиизи. М. Горькийниң шиизи.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—«Делегей улустарының чогаадылгазы».
23.30—00.00—Хостуг хүреш талазы-биле ССРЭ-ниң Кубогу. Алма-Атадан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.10—«Комсомольская правда» солунунуң шаңналы дээш ГТО талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады.
18.45—Совет Эвилелиниң Маадырлары, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары Г. Д. Онуфриенко, П. Г. Якубовский, О. Н. Смирнов, М. Д. Цикна олар-биле «Орленок» телестудиязының аныяк корреспондентилериниң ужуражыышкыны.

КЫЗЫЛДАН

19.30—Уругларга фильм. «Частырыглар ортулуу». Мультфильм.
19.50—Тыва АССР-ниң телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле Күрүне комитединиң симфония оркестриниң концерти.
20.20—21.10—«Үениң оңнери». Документалдыг фильм.

КИНО

НОЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Эр кижиниң шынгыы амыдыралы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мөгениң аътчыгаш» 9.00, 12.20, «Ам-на боттарывысты билчир апардывыс» 10.40, 14.00, 15.40, «Дуб бүрүлеринден чечек» 17.20, 19.05, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хамык ужур акымда» 12.00, «Фронт ындында фронт» 14.00, 17.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киночылыңды № 81» 9.30, 11.00, «Ынакшылдың үнү» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сергий ада» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Звездочка № 24» 9.20, «Дириг амытаннар дугайында» 10.50, 15.10, «Эр кижиниң шынгыы амыдыралы» 12.50, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дуб бүрүлеринден чечек» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ам-на боттарывысты билчир апардывыс» 15.00, «Фронт ындында фронт» 16.50, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьяттың 2-23-35 партийжы амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаза 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг 2727.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС — 00094.